

Сільські звіздарі.

Спомини

Стефана Жовалюва.

I.

В нашого сусіда Шваба коваля Ганспідра висів на стіні в кімнаті стародавній годинник. За кожною годиною колісчата в ній не шаркотіли, лише клекотіли мов два горшки капусти, що на огні смажаться. Дзвінок був такий голосний, що й до нашої хати голос заходив, коли крепко морозом потиснуло, а в повітрі стояла тиша. Коли було до нас посходять ся „вечірки“, та часто дівчата бігають на двір поглянути на квочку, косарів, надучі звізди, на сьвіт широкий. В пізну погідну ніч вертаючи гуртом зі двора до сьвітлиці благовістили всім дрімайлам, що на Ганспідровім годиннику вже „виклекотіла“ дванацята.

Стрик тоді вставав сам від своєї роботи, йшов і собі глянути на косарів, щоби перевірити, чи кума Шваба Ганспідра годинник дзвонить-клекотить по правді, чи ні. Була дійсна північ, та стрик велів дівчатам складати і лізти в „стебло“ або на „банти“, а коли ні, то пряли, засукували і ждали на оповіщенє його півночи. На другий день досьвіта стрик із своєї обори говорив нанашкови Швабови:

— Куме Ганспідер! ваш годинник по мандаторськи тої ночі голосив північ: дві милі лишив ся за косарями... Або: — Куме Ганспідер! ваш годинник задивив ся на Юду: чотири милі випередив косарів...

Нанашко Ганспідер знав, що се значило.

— І вер шо махен,*) — відповідав своєю звичайною примівкою і забирав ся до діла. Вже до кузнї не йшов, лише бігав то з дому на почту, то з почти до дому, а все майстрував коло годинника; причіплював, віднімав шматки зеліза до ваги, кружок на маятнику посував то в гору, то в долину, відповідно до сего, чи годинник лишав ся за косарями, чи випереджував косарів, тобто чи спізняв ся, чи прискорював.

Часом лучало ся, що й той на почті годинник із зазулею мав свої панськоваті примхи, мав своє шляхоцьке полудне. Тоді стрик кликав таки з гумна до почтаря сусїда:

— Пане „анчафер“! альвагон уже ось-ось, тільки що не видати, а ваш праведник кукає одинацяту... Посуньте його, посуньте на полудне і кличте з толоки почтальона, нехай тягне до двора сухоребру чвірку.

Пан почтарь Домбровський посилав Параньку на толоку по сухоребру чвірку, а сам ішов до канцелярії і посував сказівки на дванацяту.

Часом стрик з почтарем посварили ся за що будь, найбільше за кури, що порнали ся в обірнику і за сухоребрі, що заходили в овес. Тоді посилали мене мовлячи:

— Біжи і скажи тому ковтунови, що тепер не десята, лише полудне!

І почтарь посував сказівки на дванацяту. Знав, що стрик говорив правду і на довготі своєї тїни ніколи не помиляв ся.

Нанашко Ганспідер мав ветхий столітній календарь, з котрого вгадував слоту, погоду, сніг, бурю; і тут ніколи не могли з стриком оба погодити ся і все один одному глумив ся. Сказав нанашко Ганспідер, що буде дві неділі слота, то стрик зараз брав кільканацять косарів і валив усю на сорок возів сіножать на покїс, і переважно виходив на тїм добре. Як же часом стрик помилив ся, Мати приснодіво! нанашко Ганспідер обертав шапку дашком на потилицю з превеликої радости, затирав руки і в своїм столітнім календарі підчеркував той день побіди червоною любрикою, а в своїм „гебетбуху“ осібно ще написав і кожному говорив: „Мій калентарь прафту хофорила, а кум Антруш прехала!“

В однім тільки оба йшли згідно: коли при сходї сонце тільки оглянуло ся в Швабовім ванкирику, а так само рівночасно

*) Іх верде шон машен — я вже направляю.

засвітило в стриковім хлівці крізь віконце на задніх дверех, тоді був найдовший день, а найкоротша ніч і тоді в саме полудне тінь стрикова була рівна стриковій палици, а тінь Швабова Швабовій палици. Колиж при сході сонце заглянуло отвором у задвірну стрикову комору, а рівночасно і в Швабову кухню, куди жужелицю вимітував до ями, тоді був найкоротший день, а найдовша ніч, і тоді в саме полудне тінь стрикова мала стрикових вісім палиць, а тінь Швабова так само Швабових вісім палиць...

Ті чотири астрономічні обсерваторії, а головню дві останні мали ще иньше практичне значінє. Крізь віконце в задвірній коморі бачив стрик, скільки голини, покладків, сира, масла і таких иньших дарів божих несли хрещені тайком нехрещеному за горівку. Відси бачив, як кожної неділі, кожного великого празника оба старші брати церковні дуже богочестиві і примірні нанашки зараз по сьвятім Богослуженю залазили туди-ж до темного ванкирика і вилазили з нього, коли кури третій раз запіяли. Нераз при яснім місяци і блуд чіпав ся богомільних служителів церковних: до самої ворі міряли скісними кроками стежку від сьмітника арендарського до перелазу і від перелазу до сьмітника, і приставали і колисали ся на всі боки і розважали, де вони? що вони? і молили у Господа щасливого, мирного, безгрішного житія для покійників, а для себе і для всего миру християнського вічного блаженного спокою і царства небесного...

Шваб нанашко смотрив знов крізь своє віконце астрономічне і стеріг, щоб йому арендарь і його многочисленна челядь не сквернили зеленої мурави перед кузнею. Скоро завважив щось непристойного, зараз посилав арендарови уклінну просьбу, щоб мав честь, розважив своєю обритуною головою і повчив себе, свою Сару і свої парости, що не годить ся пакостити нечистотою навить і хрещеним горожанам.

Благав, благав, не доблагав, не домолив ся, аж навропост не стало терпцю. Вибіг раз із кузні, затиснув п'ястуки, підніс їх у гору до неба і скричав: „Ах Кот! ах Кот! ах кутестер Кот!“ А потім ухопив із кімнати рушницю та крізь оте астрономічне віконце з кузні грим просто в купу жидівської дівтори, що з хайдеру виринула хмарою на „коротенький віддих“. По-при самісеньке вухо бельферове свиснула куля і застрягла в грубім мурі шляхоцької господи. Всі діти покотом в мить повивертали ся на мураві і лежали мов мертві, доки Іван та висока Марина не по-

заносили їх до хайдеру; бельфера не несли, лише в вереті котли; двигнути таке колодище двоїм і найсильнішим було годі. Сусіди поза плоти аж рачки лазили зо сьміху, та нанашкови Ганспіде-рови було не до сьміху. Коли схаменував ся, мало що не розчере-пив собі лоб кулею, гадаючи, що дійсно стрілив грубим шротом та поранив хайдерну молодіж з бельфером смертельно.

Від сего часу мурава зеленіла аж очі манило, а люди, що приходили з орудкою до коваля, могли собі сьміло й сісти і про-тягнути ся. Самі отець духовні, як вийшли з церкви, ждали тут на коні і подивляли Швабову охарність. Сам арендарь і його Сара вилежували ся тут у сабаш ціле пополудне і впивали ся пахо-щами весняного цвѣту та повтаряли заєдно: „Фріше ліфт, ах вай! си ду а фріше ліфт!...“ Нанашкови Швабови було також любо глядіти, що його майдан такий зелененький і що в повітрі не за-шибає неподобними сопухами.

II.

Моя стриянка була дуже набожна невіста. Всі поведілки, середі й п'ятниці остро сушила, від страсного четверга до Вос-кресеня через два дні і води не напилася, а на саме Воскре-сенє, хоч було часом кусень мяса сьвяченого в цебрику, таки ніколи ним не осквернила ся. Цілу зиму на вечірках вечером при кудели ми співали набожних і сьвітських на переміну; зачинали звичайно „Ой пуцу я кониченька...“, а кінчили пісню перед сном грядущим „Ах пора приходить, треба умирати...“ Одного вечера ми і вся челядь довго били поклони, молили ся перед сьвятими образами. Стриянка зробила обручечку з ярого воску, вложила мені на мівельний палець, задягла на мене нове, сьвіже шматечко і так я вже виряджений на смерть положив ся спати: тої ночі мала впасти на землю та звізда з предовжезним хвостом, що сто-яла отсе уже дві неділі над нашою хатою і кожного вечера хвіст ріс видимо і знижував ся на землю. Вона тої ночі мала запалити весь сьвіт, а завтра мав наступити страшний суд. Ми обоє з стрий-ною лежали, молили ся, довго молили ся і — позасипляли.

Я пробудив ся. Сонце підхопило ся над stodолу. Стрик кле-пали різак, стрийна сварила на Сенька. Сенько скрив ся був пе-ред огняною звіздою в сїнех до пивнички і там спав, а „іміне“ (худоба) стояло на оборі, не було кому гнати на толоку. Мама заставили мене колисати Марисю і обганяти з неї мухи. То була

робота для мене не любя, дуже не любя, і з неї я доміркував ся, що я ще був на землі, ще не наступив кінець світа. Я не ждав уже нового вечера на ту дивоглядну і страшну зізду, втік перед нею таки в саме полудне аж на друге село до дідуня. Тітка Оксана вертала від нас і я причіпив ся до неї на силу; троха мене під гору тягнула за руку, троха й несла і рівно з заходом сонця ми зайшли. Лише ми на подвірє, глипнув я на хату на бузькове гніздо, йой! Господоньку святий! ота сотона, ота мітлище ясна висіла над дідуневою хатою над самим причілком так само, як над стриковою.

— Мабуть приволікла ся за мною, аби мене забити! — подумав я і прижмурих очі.

— Моли ся, бий поклони, та Господь Бог відверне лихо! — говорила бабуня. — Мусів ти щось звоювати дома, коли вона за тобою прийшла, признай ся...

Я признав ся: я рушав татову скринку в коморі і стрикову бритву за образами і кертцю, що висіла під стелею над кіньми в стайні і епітрахиль і св. свангеліє, коли в нас було водосвятиє.

— А на що ти тото кивав? — питала бабуня.

— На тото, що мені завсїди говорили: „не рушай“! — відповів я і бив поклони і молив ся щиро кожного вечера і кожного рана; аж замітив, що зізда з довгим хвостом почала віддаляти ся. Кожного вечера огняна мітла маліла, аж навіпсїд десь геть пропала і я лекше став віддихати.

Я вже тепер не з таким страхом бив поклони і молив ся, а коли що мене лякало, то більше бабунина комета, себто березова мітла. Бабуня, сестра стрийни, не жартувала так, як тітка Оксана; коли розходила ся і стала витріскувати по кутах, так дідуньо перший шанку на голову і давай ногам знати; слїдом за ним пес, кіт, усе чергою, тихцем виносило ся до своєї роботи, все тремтіло. Один лише на цілім заході бабуні не бояв ся: старий цап з довжезними рогами. В саму Томину неділю, як бабуня вертали з церкви, припер їх до угла та мало ребра їм не поломав, а празничний „рантух“ звівечив до хтему. Дїдуньо самі оборонили бабуню, завели перелякану до хати, втихомирили та кажуть:

— От якого би тобі мужа, небогонько... Він тобі показав би, де раки зимують... Не втікав би перед тобою з хати, ні... А ти мені заєдно: „Вже знов бовдурини тим бакунищем мені під носом?... Уже знов хляпаєш?...“ Ой хляпнув би він тебе, хляпнув...

Бачиш, кара за того, що ти мені все на докір... Не йшла до сповіди, коли всі люди, будеш памятати.

— Йой, Сенуню, вмираю! — бідкала бабуня. — Йой, ребра не мої! Як не загриши іще нині, кажу тобі, ще нині того упирища, то й моя несиджена: беру дитину (мене) і йду собі до дітий (до моєї мами), а ти гараздуй сам: вари, печи, суяти ся, побажимо, чи на довго того стане!

Дідуньо налякалися погрози, не хотіли самі лишити ся в тіткою Оксаною і з вуйком Федором, не хотіли розставати ся з бабуниним тиркотанєм. Приобіцяли закликати різника Сопруна, цапа зарізати та справити гостину на сьв. Юра.

Бррр... моє тіло все окрило ся сирітками! Мені привидів ся той недужий вепрік, що його в нас на коляду дорізали і вже мали парити, а він іще раз із корита втік аж за ковалеву кузню. Цілого ми тоді для себе не різали, лише на осьмеро, бо було вісім тіток і ще нанашкови Швабови з нашої частини дало ся за те, що добив його молотом, і три сороківці арендарови за кару, що акцизи не платили. Я бачив у моїй діточій уяві, як ціла громада людий звалила цапа з ніг, усі давають колінами до землі, а різник Сопрун з довгим блискучим ножем ніжненько приговорює: „Не бій ся, не бій, не заводи, ми тільки тобі добра бажаємо...“ Ні, я не міг на те дивити ся, серце моє в грудях товкло ся. Я взяв шапку за пазуху, глянув у вікно, загадав утікати до дому. На подвір'ю зачорніли ся вівці і свої й чужі, а між ними в середині стояв сторонський чоловік і щось говорив до цапа розбишаки. То був Гринько Отарщик. Він приходив кожного року коло сьв. Юра, забирав усі наші вівці з цілого села, та гнав їх за Діл, за синій верх у полонини на пашу.

Нанашки зганяли „дріб“, отара на оборі збільшала ся. Гринько Отарщик відбирав кожду штуку і значив собі острим колодачем на костурі карбами. Дві наші малі близниці заблудили поміж чужими, заблеяли. Підслухала стара мати, вибігла з під оборога, відозвала ся і все стадо вчинило такий блей, що я по-неволі зажмурился, заткав уши і собі кричав. Залізли дідуньо і тітка Оксана в середину стада, забрали по одній близнючці на руки, а вівці ще дужше стиснули ся в купу. Дідуньо стоять, приперли одною рукою ягничку до грудий як дитинку і зігнули ся, шпортають щось між вівцями на землі, чогось шукають.

Нанашки коло ліси стоять, сьміють ся, а Говди шляхтича хлопці всі всім повилазили на свій припущений оборіг, також сьміють ся. Гринько Отарщик стояв недвижно і в своїй куцій волосяниці без рукавів, з довгим костуром, пригадав мені сьв. Предтечу на іконі, що висіла під церковною дзвіницею.

Не знайшли дідуньо, чого шукали. Ледво руку витягнули з поміж овець, піднесли ся та кажуть Отарщикови :

— Клич, Гриньку, сотону до себе, клич, бо люлька під ногами... Буде в неї кілька... Також напивав собі лиха... По другу жару занесло мене, старого дурня...

Гринько послухав. Свиснув два рази і вся отара рушила за ним до города.

Тим разом упекло ся цапови, помандрував з вівцями в полонини. Дідуньо були також з того дуже раді. Різати яку небудь тварину, на таке діло вони не мали серця. Борше вже бабуня яку птицю умертвила і то в крайній нужді: завязала приміром курятку голову, аби не двило ся і сокирою до колоди раз! два! тай було по всьому.

Я також познайомив ся з Гриньком Отарщиком дуже добре: довідав ся, що Гринько був дідунів ровесник, а що не мав ні вусів, ні бороди, ні одного волосочка на голові, то вже такий родив ся. В його шкіряній торбі я намацав кресило, губку, вівсяний ощипок, папушку бакуну і ту перепічку, що бабуня спекла в великодну суботу тітці Оксані. Ту шкіряну торбу я ніс на плечах, вандруючи з ним і з тіткою Оксаною за вівцями аж на Діл, відки побачив я перший раз головний бакунярський шлях на Бескиді і Широкий верх, де Гринько гнав свої стада. Тітка всунула незаметно мені в руку білого сороківця і веліла дати Гринькови, аби доглядав ягницю, матір близнючок.

Гринько Отарщик сороківця похухав на щасте, сховав до інших у калитку і обіцяв за него привести в осени Цилика, наколи прийде з жовнярів.

Ми з Гриньком попрощали ся. Тітка Оксана довго ще гляділа десь туди на Широкий верх, довго водила очима по тих непроглядних бескидських верхах, що мені здавали ся малому мов велитенські стирти, стоги, копиці сіна повкладувані гарно на широких лугах. Гринько з отарою скрив ся в провалі, ми вернули до себе.

III.

По сьв. Дмитрі дідунь, бабуня, тітка Оксана і вуйко Федір пішли з приносами до церкви на Службу Божу, аби вуйко щасливо вернув із жовнярів. Мене лишили самого. Я сторожив пильно загороди: помагав Говдовим паничам посити листе в нашого саду до їх ліпленого двірця з одним віконцем, помагав ладити їм зимову загату. Сам старий пан єгомоть Говда Яцковський виволік ся на сьвіт; мав на собі якусь рубатище чорну і довбанці міховяні шляхоцькі в одну коротшою штанкою. Він розтягнув ся на тій самій купі листя, що я наносив, і перший раз заговорив до мене:

— А що, пане брате, в твого діда-хлопа нині піби якась команія-баль... що там маєш за павухою?

Я показав йому мій пшеничний колач, що бабуня снєкла для мене з тими приносами. То не був пошкробок, тільки гарний, біленький колач; я його мав занести мамі з тіткою Оксаною.

Пан Говда оглянув колач, хрупнув раз здоровенними зубами, хрупнув другий раз, аж мені сльози закрутили ся в очах.

— Несогірший — сказав — от як хлопський. Малий, а йди ще принеси, але великий.

Наві Говдиха покмітила се, всадила ся своєму панови на груди колінами, спутала йому руки, та за пізно спутала: лише малий кусник колачика витягла йому з рота і зїла сама.

Я втік, засунув ся в хаті і ждав аж із церкви вернути. Паничі Говдові суятили ся по саді, по стодолі, я не виходив, не мав відваги докінчувати їм на зиму загати. Коли-ж вернули всі із церкви, перша бабуня спіймала чотирьох Говдових паничів в перилі; троха вилами натовкмачила, а паню Говдиху потягнула по спині два рази на перелазі за те, що дуже решетила ся. Ходило о вимолочену пшеницю, що лежала на тоці непровіяна і приложена снопами. Говдики носили листе з саду, носили, а навпослід дібрали ся й до вимолоченої в стодолі пшениці, та так провіяли, що дідунь не потребували віяти. І те, що лишили, не можна було ні вичинити, ні висіяти, бо насипали з перила житньої половини з ріжним позадем, аби не значно їх віяння. Того дня сумний був вечір мов по градовій бурі, по повени або по здекуції. Я сидів з тіткою Оксаною і бабунею на запічку і ми теребили всі трое на потемки фасолю. То була субота, а в суботу сьвітило ся

тільки до вечері і до молитви на сон грядущий. Бабуня щадила скипки на досвітній понеділок.

Дідуньо кінець стола під вікном курили люльку. Вся челядь мовчала, лише люлька сягала як молоде гусятко, наче сердилася за те, що стільки сьвятого огнику до неї натолочено, а бакуну ні полики. Посеред такої тиші нараз заблеяли на дворі вівці і перед самими вікнами станула теліга.

Перша тітка Оксана скочила з запічка і стала борзо прятати тероблену й нетероблену фасолю до міха. „Гринько Отарщик пригнав ягниці“ — сказала і втікла з фасолінем до сінній.

Бабуня скоренечко роздула огонь, засьвітила й перехрестила ся; обсмотріла руками чіпчик, а хустку на голові підсунула незаметно з над чола в гору.

— Черес, Сенуню... новий черес... Слухай, крикливі Шведи вже під порогом! — глаголіла бабуня дідуневі і новим многопряхковим чересом сама оперезала його. На мині також лянну рубатчину стягнула в долину, а ремінець підсунула аж під самі груди, аби пазухи не відставали.

Моя душа зрадувала ся і помирила ся з бабунею: ні горя, ні жалю не чув я вже до неї за те, що мене в день через тих нелапшівих паничів Яцковського прозвала „паном шліхтичом Говдою“! Я признав собі тепер сам вину, що немудро сторожив коло хати і постановив на будуче не давати в саду листя на загату, не показувати з за пазухи білий колач призначений для бідної мамі і боронити перед малими Говдами пшеницю в стодолі руками й зубами.

Два сторонські сивоголові нанашки в сьвяточних чорних свитах стали серед сьвітлиці вести з дідунем і бабунею предвезне привитанє: за кожного гаразд питали, нікого й нічого не забули, діти, челядь, іміне, словом усе. За сивими нанашками стояв стрункий, моторний легінь верховинець. То був Пилип, обіцяний тітці Оксані Гриньком Отарщиком. Гринько всловив ся, не говорив на вітер. Лице Пилипа смагляве, обсмалене „таліянським“ сонцем, було приємне, кучері на його голові коротенькі, мов вовна на недавно обстриженій ягниці; він вернув з жовнярів ізза моря, з Венеції.

Тітка Оксана воскресла при столі неждано: куди й коли вернула з комори, я й до нині не знаю. Глянув я на неї, аж забув ся:

на її грудях сьвів хрестик при коралях і кучеряві жмуди*) так гарненько причесала на потемки і висунула аж до брів, аж мені малому се впало в око. Поклонилася обом панашкам глибоко в пояс і поцілувала обох у руку; глянула незаметно на Пилипа і ще більше спаленїла. Вона станула несміло при постели, взяла мою суху ледяну руку в свої гарячі і спитала:

— Любиш мене?

— Люблю! — відповів я щиро, необлудно, по діточому.

— Як любиш?... Покажи!...

Я обняв тітку Оксану і говорив, що її дуже а дуже люблю. В її тихих, синїх очах побачив я своє худерлявеньке лице з пелехатою „стріхою“, побачив полумя скипок, а коло полумя в кутику — Пилипа.

Тітка Оксана була дуже гарна дівчина. Так говорили панашки на Воскресенє коло церкви, коли тітка співала з иньшими дівчатами: „А вже-ж пішли тії в кути, що рубали на нас пруті“ і „Іде, іде Зельман...“ Я стояв з бабунею поміж свахами, приглядався тій воскресній радості, що хоч раз у рік скупляла всіх і вся, богатих і бідних, не виключаючи й пана шляхтича Говди. Він також у сей наречений сьвятий день сьвітив лідками при огні коло двіниці, також приходив раз на рік до церкви.

— Дивіть, дивіть!... Наш пан Говда-Яцковський нині на гагілці!... — говорили глумливці і витягали йому з волося солому, мерву, ніби чистили його шляхоцьку голову від усякої скверни.

Тітка Оксана була також кремезна собі на диво: скільки разів борола ся з вуйком Федором, то все його побідила, хоч вуйко був дрібку висший від неї і вже мав іти в жовняри. Вона не борола ся так, як парубки „попід сили“, або як пані Говдиха з паном Говдою за мій колач, лише так: кірцевий міх з бульбою або з голиною**) сама собі завдавала і борше виложила на те-лігу, як вуйко з бабунею.

Довго глядів я в зїницю тітчиного ока, довго подивляв у ній голову вусатого Пилипа.

— Чому тітуненько в ваших грудях так дуже серце бєть ся, а в моїх ні? — питаю.

— Кота напудила ся в коморі! — відмовляє тітка.

*) Космики волося перед вухами, що спадають на лице.

**) Тверде збіжє в протиставленю до вівса.

— Отже ви говорите, що не боїтеся ні упира, ні чарівниці!

— Сідай собі чемненько коло мене, не шийся... Дивися на старших...

Я послухав тітки: висунувся аж на самий край запічка, аби ліпше приглядати ся сторонським.

Дідуньо й нанашки сиділи порозгортані на ослоні коло комина. Під комином палахкотіли скипки, трійця люльок набитих сьвіжим бакуном допікала ся: з коротких пибухів сичала, прискала вже сіра заморока, вже можна було їх витягати.

Вони — дідуньо й нанашки — говорили про ту грізну комету, що ще недавно віщувала кінець сьвіта. По божій волі комета ще тим разом не запалила землю, а сама погасла в безодні й заснітила ся. Одного я не розумів: і дідуньо й нанашки мали кождий над своєю хижею бакунярську звізду, біля котрої косарі, небесна теліга і иньші звізди рушали ся з долини до гори і з гори в долину. Бакунярську звізду бачили оба нанашки також і в далекій Німеччині, де Шваби коліснятка на годинники робили, а дідуньо свою ще дальше, десь аж за Вероною. І по них пізнав я, що колись служили в жовнях: держали ся просто, як офіцери, що стояли в стрика заєдно на квартирі, лише горб від торністри мож було побачити, коли один або другий схилив ся по огонь до люльки; дідуневу торністру, тобто горб на спині я найлучше бачив, коли боком положили ся спати. Ніколи пізнійше в житю не доводило ся мені бачити такої голосної трійки, як того вечера. Говорили, аж в вухах дзвонило.

Бабуня накрили чиноватою біленькою скатертю стіл, засьвітили воскову сьвічку перед сьв. Воскресенем, отіпали собою по хаті, суятили ся мов у день перед сьв. вечером.

— Трьох крикунів зійшло ся, — сказали жартом до Пилипа, — перекичали би громаду бабів! Славити Бога, що ні один із них нічого не пє! Сказали би люди: „Позагрівали свати голови і сварять ся!“

Пилип усьміхнув ся добродушно, глянув на тітку Оксану і на мене також. Він сидів за нанашками на лаві на тім самім місці, де над його головою висіла на кульці тітки Оксани кацабайка і запаска. До розговору старшини не втикав ся, лише дим часами гонив рукою туди до дверей.

Випустили бабуня самі люльчаний дим віконцем, що містило ся в стелі над запічком і затикало ся з поду деревляним

кружком. Того вони ніколи не робили, аж нині вилізли собі на стільчик, підвесили ся на пальцях і незаметно кужівкою дістали аж до самого віконця і відсунули кружок. То було виключно моє діло відсувати вікно в стелі і я мав уже до сего відповідний прилад: держак від ціпа без капиці, схований під постілю. Сказали бабуня: „Йой, який же поганий димище з того бакуну!“ — а дідуньо на мене глигнули і головою в гору кивнули, так я зараз догадав ся... Скавав під постіль по держак, ліз на подушки, тарах держаком у віконце і вже по димі. Часом з превеликої скорости штовхнув я з таким поспіхом у віконце тим держаком, що кружок полетів звиваючи, аж заклекотіло, а тітка Оксана мусіла лазити аж на під і шукати за ним поміж плетінками.

Отже бабуня самі того вечера випустили люльчаний дим аж із трьох люльок, не з одної. В хаті провидніло ся. Пилип уже не сидів сам, аде мав товариша: чорний Лиско з припону положив голову на його коліна, лестив ся.

— Лиску! Лиску! — кликав я на пса, свого побратима, тихенько кликав, щоб не прогнівити нанашків.

Лиско й не двигнув ся, не слухав мене.

Я зліз на долівку, приступив до Пилипа, обняв Лиска одною рукою, а другу встромив йому в вовчу челюсть майже в самісенку гортанку. Хотів тим повеличати ся, що мене не кусає.

Пилип похитав загадочно головою.

— Нехай... лиши... не вірь собаці! — остерігав мене.

— Чому лишити? — кажу і вивернув ся з Лиском на землю. Лиско тепер обіймив мене передніми лабами за шию і моє худерлявеньке лице взяв обережно поміж свої острі клеваки.

Пилип нерадо глядів на мою любов з чорним Лиском; підніс мене з землі, посадив на своїх колінах, а Лискови загатив горло куснем хліба, аби мене відчепив ся.

— Покажи свою люльку! — просив я в Пилипа.

— Коли я не курю! — відмовив мені Пилип.

— А я курив би, як би мав такі вуса, як у тебе! Що маєш у тім клунку, покажи мені!...

Пилип онимав ся показати. Я забрав ся сам до діла, почав коло клунка шпортати, розв'язувати вузлик. Пилип підніс мене мов котика до гори під стелю, а потім посадив на давнє місце разом з клунком коло тітки Оксани. В клунку були гарні колачі і ще щось гарнійше, але те щось бабуня борзенько дали тітці

Оксані і вона ще борше спрятала за себе, ніби під подушку, а мені дала велике червоне яблуко вигріте за пазухою.

Яблуко дав я Пилипови таки ще тепле, сів на його колінах та ждав, аби мене знов підніс як перше під стелю і посадив коло тітки. Не пощастило ся... Ждав, ждав, спер голову на його груди, здрімав ся... Коли протер очі, вже по Пилипі і по нанашках і місце застило: кіт вигрівав ся на варцабі до осіннього сонця, і вся челядь збирала ся до церкви.

В сні чи на яві бачив я нанашків, Пилипа і Гринька Отарщика? Ні, то не був сон; бляєне овець на подвірю, телетки з бриндзею коло стола непоспратувані і колач від Пилипа впевняли мене, що се була дійсність. При помочи тітки Оксани я пригадав собі, як вона мене взяла від Пилипа, веліла мені сонному молити ся, а потім положила на подушки.

IV.

На саме Введеніє привіхали до дідуня дві теліги з тітками без вуйків; один вуйко Кос з тіткою Анною привіз ся; вона була вже третьою його жінкою з черги, то він її ніколи не пускав самої з дому.

Чотири Анни, три Марини, дві Тасі, одна Феся — лише ті, иньші раньше попріїздили попрощати ся з вуйком Федором. Вони оглядали, подивляли те „щось“, що тітка Оксана так скоренько сховала під подушку, аби я не бачив. То була гарна хустка, синя як небо, з золотими звіздками, а широка страх!... усіх тіток могла накрити. Всі подивляли, хвалили сю невидальщину, але не дуже дораджували Оксані забирати ся на весь вік у верхи поміж вовків і медведів. Вуйко Кос, старший чоловік, також порядно запричастив ся поміж молодими невістами.

— Хустка гарна — каже — я знаю навіть, де куплена: то в Італії в Піємонті, тільки з ощипком й киселицею їй не до лиця! Лучше йди Оксано за старого Шведа; він і на церков уже майстрів погодив, і синів на бік усіх... Там будеш гараздувати і прославиш ся за ним, зістанете обое „ктиторами і благодітелями храма божого“.

На ті слова, Господи! Тітка Косиха як не засьвітить терновими, як не замиготить зіночками, наче горе сьвіта пригнітило всіх нас, уже й з тою хусткою...

— Ти, ти, ти-и-и... перевчений грамотію! — завицала тітка Косиха. — Мало поруганія маю з твоїми від першої і від другої, мало пекла?... мало?... Хочеш ще й другій сьвіт вязати?... Храм божий тобі в голові, а діаволів кличеш... Клич! клич! іще ти нині докликеш ся чогось...

— Або що, що?... або що, що?... — процідив вуйко байдужно і роззявив рот на всю ширину, немов хотів у него щось висипати із жмені.

— Ось тото! Ось тото:... — каже тітка Косиха і зловила свого Коса за руку, та ну-ж з ним водити ся по кутах; хотіла доконче отворити жменю, а вуйко як міг держав ся твердо і дусив у собі сьміх. Водили ся обое, водили, поки дідунь не закашляли в сїнех.

— Сип, сип... скверни ротище тою язвою, а потямиш собі нинішній день, до суду віку потямиш; ти не на гаразд нині так розвеселив ся! — грозила тітка на вухо Косови, коли дідунь ввійшли до хати.

— Або що я злого... Уже й тої марниці мені жалуюєш?... Тобі ні в чім недогода... На... маєш... потім ся на гаразд! — відповів вуйко Кос і шпурив з досадою до сїний за поріг багою.

Вуйко Кос перший попрощав вуйка Федора. Хвиля була сумна для родинного збору. Всі сестри плакали мов за покійником, сум ще й нині про се погадати. Ніщо й дивного: стільки сестер, а кожда що той канонір, а брат поміж ними марненький, тай того на двацятій весні хоч-не-хоч зробили паном, аж на двацятім році довідали ся, що він живе й виріс.

Усі забрали ся відправлявати вуйка Федора аж до великої мурованої панської коршми. Я знав ту коршму-мурованку: коло неї стояла бідненька церковця коликами попідпирана, з чудотворною іконою Божої Матери і керничка з студеною водою, де перший раз Пречиста явила ся. Ми там їздили на відпуст, дідунь брали воду з тої криниці на очи, в кого боліли, і все помагало.

Тихо, сумно стало в дідуня. Цілу зиму ніхто не заходив, ні парубки, ні дівчата на вечерниці, як давнійше; бабуня не любила тепер нічого.

— Нема моєї дитини, мого Федора, не хочу нікого й на очи видіти! — мовляли часто і сиділи задумані годинами, навіть і на дим з бакуну не зважали. А дідунь курили, курили, люлька не

вигасала і заєдно зітхали й шептали: „Не діжду ся я його вже, не діжду!“ Ну, й виворожили собі: таки не діждали...

Мені стало нудити ся в сьвітї з такої тоски і я нудив собі-ж тітку Оксану і возив ся з нею то до дому, то до стрика, то до вуйка, то знов до дідуня, все на її спинї, не хотїв з нею розлучити ся, хоча нераз приходило ся мені много вислухати гіркої правди за моє волоцюжество від тата.

V.

Аж по Велицїдни заграли музики в привіт дїдуневі під вікнами. Я глядїв крізь вікно, бачив у шибї сьвічку за собою на столї, каганчик при дверех на полицї, і себе також. Хто грав під вікнами на дворї, сего я не бачив.

— Забирай ся, синоньку, борзенько забирай ся з під вікна! — остерегла мене бабуня. — Тїкай звідтам де в кут!... Зараз прийдуть люди, то тебе задусять. Не бачиш, що на дворї пітьма і ще носом шибу видусиш? Надивиш ся в хатї, аж тобі навірить ся... Тїкай геть!...

Я послухав. Утік скоренько на постіль, у кутику примістив ся, виставивши голову до сьвітла.

Перший нанашко Микита Сирий з широким носом і товстими губами переступив тяжким кроком поріг і з своїм „тимпаном“, чи то басом висадив ся на найвигіднїше місце на самі подушки, аж мене в кутї придусив. Я довго борилав ся, довго пхав, штовхав із усеї сили нанашка руками й ногами, та він наче кам'яна опока сидїв, не двигнув ся; привалив мене кожухом, нї кричати, нї дихати.

На моє щастє бабуня в пору покмітили, та мене з під Си-рого Микити витягли. Господи! Я аж захлинав, так скванно хапав повітря в себе.

— Не гнївай ся, парубче праведний! — сказав мені нанашко дуситель. — Прости, що не хочачи дрібочку тебе подавив... Я й не знав, що ти підо мною, бігме, не знав... Ну-у-у, стало ся... На тобі за се мій не простий смичок, сїдай собі побіч мене, та будеш потягати по тій перехітці... Буде нас як раз до пари, аж чотирьох гудаків. А може тобі цимбали до вподоби?... Витягнемо сюди на горне сїдалище цимбали та будемо в двійку шмарити по дротю скипками.

Я взяв смичок, став одною ногою на Сирого Микити кожух, а другою на щось твердого в куті; знать на бербеницю з бриндзею, що забули в поквапі спрятати, та так дістав головою аж до самих грядів. Глянув на сьвітлицю, а там тьма-тьмуца голов дівочих від стола до порога; і до сійниї двері на-ростіж, і в сїнех сьвітить ся, і там дівчата й парубки стоять і нетерпливлять ся. Ждуть іще на велегласного нанашка Олійника. Я також рад з душі глянути раз на дивогляда, про котрого багато наслухав ся на вечерницях. Ріжні дива розказували про його молодість. Парубком утік із панського лану і попрощав свого ката дідича косою, втік у сьвіт за очі і слід по нїм загинув. Довго блукав по сьвіті і таки вернув до своїх; вернув старим нанашком, тоді, коли скарбове панське перетворило ся на німецьку оселю. Далеко від села в лісі мав свою загороду і величезну, обведену високими плотами пасіку, що її старі й малі оминали здалека, аби не спротивити несамовитого. Там раз тільки я з дідунем ходив, але в хаті не був: під лісом лишив ся, сказав, що ноги болять іти дальше, і втік сам до дому.

— Олійник! Олійник! — зашепотіли дівчата зглотивши ся під вікнами коло лави, і всі як одна відповіли пожаданому нанашкови на його привіт словом божим.

Сїдоглавий нанашко, низький, широкоплечий ступав легесенько вуличкою поміж дівчатами, сїв за столом під образами. Я аж тепер замітив на його голові пліш над чолом, а на самім чолі червоний рубець. Слідом за ним усі дівчата-відданиці розсіли ся по лавах і ослопах довкола стола, наче до великого бенкету. Бабуня висипали верховату кобелю зеленого барвінку на стіл, покропили йорданською, взяли три галузки з синявим цвїтом у пушки і дрозжачим голосом заспівали:

„Ой ізленули три ангелоньки з неба!“

Голос сей викликав на моїй шкірі сирітки, прошиб усіх до глибини серця; тишина царювала в сьвітлиці, тихо, дуже тихо було, навіть сам Сирій Микита не сопів над басом, лише незаметно щось свистало йому ніби в носі.

За третім разом підхопили дівчата за бабунею: „Ой впали, сїли, ой впали, сїли в Оксани на подвірю!“ Далі, в супроводі музик стали ладкати та рівнати зелений барвінок на вінці.

Мене поставили коло тітки Оксани, веліли розплітати косу, предовжезну буйну косу, яку я двигав нераз за тіткою Оксаною

на своїх плечех по хаті, поки мені не вьолила волю. Я заступав місце вуйка Федора, що десь далеко на чужині тужив у поході, або може як раз тоді погиб від ворожої кулі на полях італійських. Розплітав я тітчину косу при помочи бабуні, та грошики, що знайшов у косі, складав за себе на купку на обрусі. Дві мої повні жмені п'ятьдудкових мідяків вибрав я з тітчиної коси та втік на постіль, утік до свого дусителя Микити Сирого, щоб помагати грати на басі.

Сирий спротивився, вже не хотів мене другий раз за гудака. — Так не уходить, праведний парубче! — сказав мені. — Я за той смик мало смерти не пожив нині на толоці: кінська стерва як усадила мене в груди копитами, то я аж ногами накрився горілиць... Ще й його гавда садився до мене з костуrom... Дай ті дудочки, висип сюди в бас, то краще буде гудіти!

Я вволив волю Сирого: всі гроші з тітчиної коси всипав Сирому до баса.

За сю штуку помістив мене Микита Сирий обік басетлі на своїх розлогих колінах і мою руку поводив своєю, бо коли я сам потягав смиком, то струни дуже хрипіли.

Повили дівчата вінці, перестали ладкати: гуторили тихо поглядаючи крадьком на неговірливого нанашка Олійника, на дівочого свата. Гудакі також спочивали: Сирий заткнув свій коротенький, непростий смик за найгрубшу струну, надув товсті губи в трубку, став моргати на нанашку куховарку коло печі. Погода втягав ключем струни на цимбалах, а третій їх товариш, прозваний Вівчарем, захмурившись перебирав пальцями по струнах скрипки.

— Кличте вже раз, кличте своїх! Доки будемо ждати? — гукнув Сирий Микита, аж я жажнувся.

Нанашка куховарка погрозила Сирому колотівкою, а Погода, товариш по чину гусярному, заткав йому рот ключем від цимбалів, та вказав на нанашка Олійника за столом, говорячи тихо:

— Заліпи собі чим тоту... тоту... мандаторську, та тямуй, де сидиш?... То не скарбові дожинки!... Ревіти по медвежому йди в бори, вертепи!

Сирий важко застогнав, нічого вже не відзивався.

І стали сходити ся свої рідні. Ще за дня на кількох возах попрійжджали, поприміщувалися в обох коморах, по перилах невісти, а чоловіки попід обороги, де хто міг.

Наповнила ся сьвітлонька богатим родом, тільки при столі лишила ся мала прогалина, де стояв ослінчик біленьким обручатем застелений; я догадував ся, для кого? Мене також стягнули з постелі, поставили при родиннім зборі по переду за тіткою Оксаною та веліли мовчати; инакше несамовитий нанашко двигнеть ся зза стола і вріже мені язик.

Я й так зробив. Затулив одною рукою свій ротик, аби й пари не пустити на сьвічку, а другою держав ся вразу міцно широких, довгих попліток тітки Оксани, а потім смотрив пальцями, подивляв, що цьвіти на тих шовкових биндах гладенькі, як на епітрахилію. Я наміряв увесь скрити ся під тими пестроцьвітними биндами і буйними розплетеними тітчиними кучерями, та ось побачив нову чудасію: дідуньо й бабуня по сьвяточному, наче в превелику студінь у день сьв. Богоявленя на Йордан впрядили ся. На дідуневи кожух чорною свитою приряджений, широкий ковпирь дрібовенький на всі плечі, черес на вісім пряжок червоний, а на голові старовіцька шапка мало менша від мене; на бабуни кожухова сукмана з золотими гальонами і хустка на голові так само новісінька зі скрині.

— Що се? — питаю себе. -- В сьвітлиці весь нарід пріє, дусить ся, на дворі мої чмелі за стодолюю вже комірки зачервили, а вони обоє в шубах.

Сіли дідуньо й бабуня напротив нас на ослоні, встали й дівчата коло стола, настала тишина в хаті, в сінях, на дворі, врочиста тишина...

Двигнув ся за столом нанашко Олійник, підніс у гору остріжковаті сиві брови і почав вельми торжественно:

— Гарна дівиця, нинішного торжества цариця, стоїть перед Господом Богом, перед усіми сьвятими і перед вами, любі родичі! Стоїть покірно, молить вас уклінно, аби ви її всі вини простили і під зелений вінець у далеку дорогу до шлюбу сьвятого поблагословили!

Впала тітка Оксана дідуневи до ніг, кучері й бинди розстелились по землі, вкрили дідуневи стопи. Дідуньо зняли шапку, поклали на ослоні, нагнули ся над Оксаною і німо в душі благословили. Важка гадка, що найгарнійша, остання, невсипуща робітниця йде в „далеку дорогу“, а однісенький син Федір може й добре на війні де загинув, гадка ся давила їм груди, тамувала слова. Обоє старенькі лишали ся з чужими, немов пустинники.

Вдарила поклоном тітка Оксана так само і перед бабунею. Бабуня похилили ся, держали свою наймолодшу в обіймах, довго держали, говорячи з тиха: „Господь тебе нехай благословить, куди поступиш, і я тебе благословлю!“

Нанашко Олійник почав знов:

— Гарна дівця, нинішнього торжества цариця, стоїть перед Господом Богом, перед усіми святими і перед вами, дорогі родичі!... Дякує за сіль, за хліб, за все добро: за безсонні ночі, за журби дівочі, що ви серцем картали чадо своє, берегли і до людий привели!... Стоїть покійно, молить уклінно: простіть Отче-Мати своєму дитяти, коли марним словом вас обидила, воля волю вашу не вчинила, так простіть і під зелений вінець у далеку дорогу до шлюбу святаго по раз другий благословить!

За третім разом нанашко Олійник просив крім родичів також усіх кривних близших і дальших, сусідів і всіх причасних сеї торжественної хвилі, аби тітці Оксані простили і благословили її під зелений вінець у далеку дорогу.

Тітка Оксана кланяла ся третій раз дідуневі й бабуні до ніг, потому кривним і всім присутним і в кожного й у мене благословення просила.

Бесіда Олійника була о много довша, переплітана словами св. Письма, особливо за третім разом, де говорить ся, „що Господь Бог у Тройци св. перебуває“ і де згадуєть ся про різно-родних кривних тітчанків, вуйчанків та про посестри молодой обручницї.

Стілько лишило ся в моїй тямці, підслухавши пізнїйше на вечерницях від старших, що наслідували нанашка Олійника вдачу, його голос, повагу, покашлюване і иньші менше замітні подробиці.

По благословеню тітки Оксани засїли дівці-відданиці і молоді невісти разом зі стареньким Олійником до вечері. Був се виключно стіл дівочий, стіл прощальний їх любой посестри.

Парубки заходили ся коло вельми важного діла: сторожили при дверех, воротах, виспалли званнях нагальних „смичків“ на „відети“ аж за село, а ті вертали задихані від скорого бігу і вістили: „нема“ або „ще не чути“, а старші знов пхали їх ще дальше аж до якого знаного горбка або містка в дірою...

Гудаки при столі не сидїли: таки на „горне сїдалище“ ма-туса куховарка давала усім трьом музиченькам за-досить усякої

їди, аби до волі наситилися та не маркітнували пізнійше, що мліли з голоду і хліба сьвятого жаділи.

Сирий Микита живився за всіх, не онимався нікогісенько, навіть на сивенького несамовитого нанашка не зважав. Особливо пироги: обі миски з сиром і сметаною поставив собі на тих розлогих колінах мов на столі, а третю з пшонянниками коло себе при басетли, і їв же собі, здоровенно їв!... Обом його товаришам соромно стало за таку нездалу приличність і плечами стискали і моргали на нього, а далі перестали їсти.

— Май честь, Микито, хоч поміж людьми май честь! — шептав Вівчар музика, що вмів на своїх струнах до ніг молодечих приговорювати. — Не розтвирай ті губиці хоч нині так широко і не мечи в ту безодню так з гори, бо люди ззираються!... Наче від матірних грудий ще нічого не їв!... Май честь!... Микито, май честь! май честь! май честь!...

— Зараз... зараз... буде честь! — відповідав Сирий байдужно і досить голосно — і то велична честь, тільки ще ті три ядерниці, любчику, ще ті три ядерниці... Шкода й жаль лишити... Аж просять ся... Приложу ними пироги і лекше буде на серцю.

З'їв Сирий ще й ті три ядерниці, що можна було ними громаду дівниць при столі угостити, змотикав і ті три останні та зісунувся в подушок, наче величезні сани з сніжною замети, ще щось коло печи побарашкував з нанашкою куховаркою, видурив і від неї велику схабу та посунув на двір глядіти на косарі, чи далеко вже по півночі.

VI.

Вернув Микита Сирий із двору, пересунувся повагом через хатній поріг, усадовився на давнє місце; поправив під собою заголовок, потряс собою, щоб усе добре під ним уляглося і аж тоді завісив на себе басетлю і шепнув на вухо цимбальникови: „Суть, суть... коні вже за оборогами!“ — та показав на свою пазуху, що відставала, мов добра перепічка від тіла. Слідом за Сириєм Микитою пропихала ся поміж народ якась стара, горбата баба Циганчище; до хати не йшла за Сириєм, зникла ся за порогом коло одвірка, залізла за діжку з водою.

Парубки суятили ся в сїнях, підпирали передні двері, не бачили сего, а я малий бачив.

— Що се за Циганка баба от там скрила ся? — спитав я Сирого і бив по басі, куди попало...

— Яка баба, що за баба тобі приснила ся? — каже мені Сирий. — По що тобі, праведний парубче, баби? Пильнуй ліпше того, з чого хліб їси: бий скипкою по струнах, не по пальцях, а ні, то „здеґрабую“, хліб тобі відберу!

Я таки не зважав на Сирого погрозу, сам себе здеґрадував: кинув тріскою о землю, а сам ну-ж приспою, а далі припічком поміж горшки, миски, аж до порога по вишках і гоп нанашці куховарці на плечі, дивлю ся, що за буча в сінях czynила ся. А тут парубки пруть двері зо всеї сили, а з двору також хтось пре, добуваєть ся, та не може; уже й колик хтось пропхав зі двору поміж одвірок і двері, але отворити годі, бо сила парубоча в сінях непроторонна. Аж ось і Циганчище горбата вилізла ізза діжки, підсадила ся під парубків і всіх на землю повалила, двері з розмахом розтворили ся і перший Пилип вдер ся силоміць у хату, а за ним хорунжий, писарь і иньші з горбатою Циганкою, себто Пилипова дружина.

Перший писарь вискочив на ослін і на білій стели начеркнув вуглем хрест, значило: кріпость піддала ся.

Тепер розпочали ся ще довгі-предовгі оправдання поміж молодими наїздниками, а сїдоглавим нанашком Олійником.

— Хто ви?... Паломники?... Ланці сьвітові?... Рицарі богатири?... Чи може таки собі такі насущні гайдуки мандаторські, а тільки скриваєте ся під покров чесного рицарства? — питав нанашко Олійник.

Писарь став толкувати:

— Ми люди рицарського роду, по чину звїздарі. Їдемо з далекого востока, де земля кінчить ся високим плотом, аби малі діти не попадали з неї. Дальше ще тільки море, а з моря сонце виринає. Їдемо з молодим князем по білім сьвітї, та ось здорожені просимо ся на нічліг.

Нанашко Олійник став сумнівати ся в їх питоменности рицарській і в їх мудрости звїздарській, став „виварачати“:

— Що то мені за рицарі?... Звїздарі, рицарі, а з бабою Циганкою возять ся!

На ті слова Циганка горбата вдарила низьким поклоном перед сьвітлим князем дому, себто перед нанашком Олійником, а після полїзла під стіл і з під стола в мить вискочив кучерявий

юнака, дружба Пилипа, такий моторний легінь, аж дівчата заохкали з подиву.

Писарь виняв із торби письма великої стійности поскладувані гарненько в папушки, та поклав перед нанашком Олійником, аби сам провірів та не вагував ся приймати їх у своїм княжім дворі. Тих грамот мав дуже багато в бесажці; роздавав між парубків і всі читали, „що се князь з дружиною з далекого востока, аж звідтам, де земля кінчить ся, а сонце виринає з синього моря“.

Тепер прийшла черга на дівці: і з ними мусіли рицарі свої діла по доброму полагодити. З самим молодим князем, себто з Пилипом, не довго торгували ся, борзо вінець пришили до крисані. Інше діло було з дружиною: всі як одна упирали ся, не хотіли дати вінець йому, доки не оправдаєть ся зі свого недостойного поведєня: підступом, в виді Циганки закрадати ся в дівочі тереми, се діло не рицарське, се сором для лицаря, що служить у дружині князя молодого.

Моторний дружба звиняв ся, удавав велику покору.

— Простіть! — говорив — простіть мені! Не по своїй волі, а по волі князя молодого вчинив я се: дружина князя мала, а скарби в нього великі; Мадеї по лісах не перевели ся, то-ж я скарбник княжий мусів хитрити, аби не попасти в нерицарські руки і золотих червінців не запропастити. Щасливо довів добро княже на місце призначене, ось воно...

Дружба схилив ся, витягнув з під стола княжий скарб, чверткову бесажку, підніс і сипле з неї на стіл дукати, сипле горіхи, цілу гору насипав і всім у сьвітлиці став роздавати: і нанашці куховарці повний подолок насипав і Сирому без міри, навіть кілька горіхів до його басетлі дістало ся.

От так викрутив ся дотепний верховинський легінь! Пришили дівці й йому віночок до крисані, причепили й хорунжому й писареві також гарні китиці з червоними стрічками, з тими останніми не торжили.

Я роздумував наперед, де вони будуть спати, стільки їх на нічліг впросило ся і нанашко приняв... По перилах тітки, в задвірній коморі тітки, — де вони покладуть ся? Хиба серед сьвітлиці на соломі, мов на сьвятий вечір, і я між ними коло Пилипа, князя молодого. Показало ся, що се тільки був жарт, весільний жарт у веселу годину; навіть не довго гуляла дружина з молодим князем; по вінцях зараз забрали ся, вітром поїхали до себе.

Другий день скоро сьвіт приїхав Пилип зі свахами, боярами і з своїми гудаками; ті останні заняли місце наших: Сирий Микита нерадо вступав ся з „горного сідалища“, нерадо лишав мягенькі перини і йшов на твердий столець до стодоли, та годі було инакше: одержав відступного від найстаршої свахи дві величні перепічки понатикані з верха пятадудками і граючи „пити“ вступив ся гостям.

Пилип ще раз мусів шукати за своєю княгинєю поміж дівчатами, що збігли ся в останнє попрощати Оксану. Знайшов її скоро між дружками та мною, великим захитником, сховану під сю чудесну хустку з золотими звізdochками. Благословлений рукою дідуня й бабуні повіз ся з нею до сьвятого вінчання; він зі своєю дружиною на конях, а тітка Оксана з дружками, свахами й сватами на возах.

Уже й третю яму на дорозі до сьвятої щасливо минули і трясавицю коло скарбового двора ще щасливіше переїхали, і аж коло попівщини з короваем для отця духовного свахи заладали, а я ще стояв на лісі, та колисав нею з досадою, аж уживки пискотіли. Не йшов я до сьвітлиці, хоч тітки мене кликали і бабуня остро нагадували, погнівав ся на всіх, навіть до тітки Оксани і до Пилипа чув превеликий жаль. Не пощастило ся мені рано, заступаючи вуйка Федора і я горів увесь із сорому: замісто боронити тітку Оксану і жадати за неї від Пилипа чвертку червоних, я сказав йому: „Ось тут тітка сховала ся!“ — і з сего був для всіх сьміх, лише мені не сьміх. Та жаль забув ся, гнів проминув десь незамітно, коли бояри вернули з церкви по вінчаню. Бабуня перші привитали „новобрачних“ у воротах сьвятим хлібом, обходили всіх весільних три рази довкола та сїяли повною жменю по них усяким збіжжєм. Бояри ловили сю сїяницю в шапки, в ручники, а свахи в свої червоні товальні. Найбільше пшениці й жита дістало ся тітці Оксані й Пилипови; бабуня мабуть навмисно так метали, аби молодим супругам сама голина родила ся.

Перша тітка Оксана вступила в сьвітлицю. Несла білий хліб, що одержала в привіт від бабуні, несла високо над головою. Зайшла від сходу за стіл, три рази обходила довкола, а за третім разом поклала хліб на столі і сама за столом сїла, а при ній Пилип і дальше оба свати по однім боці, а дружки й свахи по другім. Інші бояри не сїдали. Вони повнили службу коло молодої пари, коло сьвітлических князів, сватів і гордоспівних свашеньок.

Дружба увивав ся на „одній нозі“ по сьвітлиці, прогложував, понихав маленьких побратимів до порога, щоб місця стало старшим і живив тих цікавеньких „смичків“ щедрими дарами зі стола весільного, аби здорово кричали „славно“, наколи він дасть знак нагайкою, або хорунжий червоною хоруговкою задзвонить. Писареві принала благая часть: він шив ся між нанашками куховарками коло печі, постійно мав з ними якесь важне діло. Тьфу! ще нині — не знаю чому — пригадує мені він наших теперішніх писарів „видзялових“; знать тріба в них усе ознака писарська, піколи не пережидуть ся; остануть голодними-ненаситними до суду віку. На силу дружба з хорунжим тягли його з двома перами за вухом, на силу при помочи куховарок відривали його від горшків і то в крайній нужді, коли не одному, але всьому боярству велів старшина сват іти в посольстві до дідуня, бабуні або до нанашка Олійника і то не один раз, а три рази по прадідному звичаю, бо вони собі на се заслужили за стілько літ.

Обід скінчив ся, помолили ся. Привели бояри з почетом дідуня й бабуню з кофори при звуках гуслів і тимпанів.

Задзвонив хорунжий хоруговкою, сказав дружба „тихо“ і стало ся тихо, всі нащурили вуха, малі й великі, раді послухати, як то сторонський сват ізза синього верха буде дякувати, та чи все так точнісінько владсть, як у нас ведець ся.

Удав усе дуже гарпо. За столи пребогаті, за страви препишні, за вина, меду солодкі дякував стареньким в імени молодії пари, свашеньок співлюбних і всего весільного збору і бажав, аби ще діждали сина Федора під зелений вінець поблагословити. Слова „весільного збору“ всі підхопили, всім дуже подобало ся, такого величного слова ніхто ще з сватів не говорив доси, і малі повтаряли, аби добре зятимити і колись, як будуть сватами, також так говорити.

І ще не кінець сьому, ще один обряд: виліз один із сватів ізза стола, виїс із двора на голові величавий коровай украшений вінком барвінком, яблуками золотими і різками калинового цвіту, поклав на столі. Вирвадило боярство з такою самою почетом як перше й нанашка Олійника, свата молодії. І йому подякували як сватови-доматорови в імени всего весільного збору за се, що під його мудренням проводом усе ладно, складно відбуло ся і за се приносять йому від молодого князя і від усеї його дружини сей божий дар, сьвятий коровай, та просять до молодії пари в гості

на пропій. Несамовитий нанашко прийняв дар від свата, дякував, кланяв ся сватам і свахам, що трудів не щадили, до шлюбу святого послужили новобрачним, котрим бажає „Многая літа!“

І залунало в сьвітлиці „Славно! славно!“ — преспівали „Многая літа!“ і нанашка свата Олійника з короваєм і з почестями відіпроваджували до задвірної комори.

Гарно виглядала тітка Оксана з Пилипом за столом. Ще гарнійші видали ся мені обоє, коли велено їм по скінчених обрядах іще скакати через стіл на сьвітлицю. Обоє рівночасно зі стола немов злетіли на землю і гуляли, гуляли тропака, ніг під собою не чули. Одно стало ся не по гадці тітки Косихи: дружка, „мала“ Марина, її пасербиця, лишила ся на столі і аж дружба поміг... Вона також не була погана, тільки дрібонька дуже; за те головку мала, головку! Хоч з десятима нанашками договорила ся. Тітка Косиха твердила, що вона навмисно на столі лишила ся, аби її бояри зісаджували і була-б за се своєму Косови порядно досолила, та якось онимала ся. Стілько миру свого й чужого, а до того така врочиста хвиля, самі дідуньо були би за се скартали.

— Любиш твого нового вуйка Пилипа? — спитала мене тітка Оксана, коли перестала гуляти.

— Дуже люблю! — відповів я. — Його вуса хотів би я мати і з вами йти в присюди, як він.

— Не говори вже йому „він“, тільки „вони“, бо Пилип тепер твій вуйко, чуєш?

— Чую! А ви, тітко, не жалуєте, що з новим вуйком ідете від нас геть далеко?

— На край сьвіта, дитинко, з ним, на край сьвіта... І ти поїдеш з нами, правда?

— Правда...

І стали вибирати ся на сей „край сьвіта“. Я вже сидів на возі на новій скрині, приглядав ся, як в-останнє прощали дідуньо й бабуня тітку Оксану, а нанашко Олійник останньою чаркою бажав князям, сватам і свашенькам чесним щасливої дороги. Повнолиций, всесьвітній сват місяць глядів з гори на преславне боярство, а найпаче озарив „новосочитані Богом чада“ і писаря, що сидів на кони пообсилюваний усякими приладами призначеними для молодой киягині-господині, сиріч для тітки Оксани Шведихи: снопок нових ложок, вариска, колотівка, пряслиця, кужівка, веретін кілька; цілий оберемок сего біленького знарядя навішав

у неладі на себе, аби потішнійше виглядати. Дружба з хорунжим і підхорунжим поперевишували через плечі терлиці, тріччачки мов рушниці і шили ся з барилчатами коло доматорів, аби не з порожним їхати.

Рушили вози з подвіря, тільки сунули ся, домашні гудак з нанашком Олійником на чолі відпровожували нас аж за лісу.

— Щаслива дорога!... З Богом у гаразд! — кликала вся рідня стоячи при лісі.

— Спасибі! Спасибі! Оставайте з Богом! — кликали свати, свахи на возах і хрестились, аби щасливо доїхати домів.

Вози рушили, затиркотіли, я зісунув ся в мить із скрині нанашкам під ноги.

— Го-о-в!... гов! — заговкали свахи. — Стійте, ждять! Кличте дружбу, хорунжого, кличте боярів, вертайте!

Стали, задержали ся, ждуть.

Зліз старший сват із передньої колісниці, підійшов до сватів, здивований питає:

— Чого „гов“? Чого „ждять“! Що стало ся? Розвора під вами трісла? Чи може... гм... гм... гм... та я сам не знаю, що собі гадати!

— А тата?... А маму?... А пропій що-о-о?... Ге е-е?... Не знаєте, що гадати? То гадайте-ж тепер, гадайте! Ой свати... свати... свати! — решетили ся свахи на возі і пекли словом „свати“ свого верховода.

Нанашко сват тепер догадав ся, о що ходило. Здіймив свою шапку, як ведро, перехрестив ся, глянув на місяць, на зорі ясні, тріснув долонею крепко себе по широкій лисині тай каже:

— Правда! правда!... Забув при тім великім, жаліснім прощаню з моїм другом Олійником на таке важне діло. Сором великий... Господи прости! на смерть забув!

Стали кликати, свистати за боярами, а про бояр ані слуху, ні диху: пігнали наперед Бог вість як далеко.

Та годі в пригоді упадати духом. Випрягли з воза того найлучшого сватового жеребця, сів моторний візник на нього і догонив бояр десь геть аж за селом. Напуджені, пожурені вернули всі, бо не знали, о що ходить?

Старший сват пояснив: отця-матір забули просити на пропій. Повчив, як мають просити і як мають кланяти ся і то не раз, тільки по три рази.

Вони сповнили точвісїнько приказ нанашка : три рази ходили до хати й три рази вертали на вулицю, і аж тепер було все по закону, аж тепер іще раз перехрестили себе всі хрестом сьвятим і з легким серцем пустили ся в далеку дорогу.

VII.

Їхало ся при місяци, погідним, теплим вечером. Їхало ся своїм питоменим — не знав чому прозваним „польським“ шляхом : вози не похилялись, а по просту лягали раз на право, раз на ліво, або : з рова в рів... з рова в рів... ще задні колеса не викотили ся з одної яруги, а тут передні гоп! у другу ще глубшу, ще гнилийшу, а трясло... трясло... Господи!... аж кишки болїли. Коли-ж прийшло ся з'їжджати з першого Дїла в непроглядну глубінь і погамували майже всі четверо, то вже не трясло, лише підмітувало нами мов бараболями, а в однім місці з переднього воза таки на правду вергло нанашка басетника геть десь аж за дорогу в безвісти, порядно вергло! Задрімав, заснав ся був басетник, не держав ся міцно полудрабків, так і кинуло ним „щось“, бодай не приказувало ся та впало каменем у трясцю, — кинуло ним за рів на розлогий корч ліщини, та посадило його на тім корчи мов курку на решетї. Гадали зразу, що він під колесами заднього воза або під кінськими копитами, аж ні... Ну-ж усеї в крик :

— Куме басїста!... Куме басїста!...

— Го о-о-ов! — відізвав ся кум басїста за ровом на тім розлогім корчи.

— Та що ви там робите?

— Сиджу!...

— Та яким сьвітом ви там узяли ся?

— От не питайте!... Я сам не знаю як!

І сидїв на корчи, сидїв доти, доки на силу його не стягнули та не висадили на віз, та не зарили при заденку в сусїдствї з баламутом напханим тринною, зарили в сїні тай ще полудрабки з верху ужищем попритягали, аби знов ним не кинуло. Небесному Царю слава й хвала, що на такий корч попало, що тільки впав і загойдався, мов на пружинах, инакше був би певно пожив смерти.

Від сеї хвилї Пилип і дружба Василь їхали верхи коло нашого воза, де сидїла тітка Оксана з старшими свахами, та де побачили калабаню або більшу купу каменя серед дороги, так зараз

кликали на візника, аби вважав добре і поводи держав на тузі. В однім місці серед дороги лучила ся така трясавиця, що жасно стало пускати ся через неї, то-ж оминули її поза рів, в далека оминули; троха їхало ся тоді сьвятою цариною, та Господи прости! ніхто не видів, то й пропало...

Тітка Оксана питала кілька разів, чи не студено, чи вигідно мені під ногами нанашок? Мені було дуже тепло й тісно... Нанашки часом жалували мене й гладили з верха по голові, потішали словами „терпен-спасен“.

— Ади, ади, наші вже за нами... Доганяють нас! — сказала тітка Оксана.

Я підніс ся, став, випростував задубілі ноженята, глядів. Ми як раз попасали в долині над рікою під новим верхом. За нами в темряві в гущавині теркотіли доїжджаючи до нас вози, а над темними челюстями вивоза видніла ся лисина верха, з якого ми з'їхали.

— В гору диви ся, високо... ген-ген на самім шпили пропійці! — вказували нанашки руками.

Я задер голову в гору і над нами десь під самим місяцем побачив віз з дідунем і бабунею. Здавало ся мені, що обоє з кіньми й з возом спадуть нам просто на голови.

— Побіжу до них і присяду ся! — сказав я так собі не роздумуючи.

— Сьмій ся, синочку любий, сьмій ся! — толкували нанашки-свахи. — Вони ще мусять із сеї кичери добре насуетити ся і в гору і в долину і через дебри, потоки, заким дістануть ся сюди, де ми тепер стоїмо. Можеш зарити ся в сіно і за прикладом нанашка басістого порядно проспати ся.

Воно й не вадило би мені снити солодко про чмелів за дідуневою stodолою, але яким сьвітом можна було се зробити? Коли раз сунуло нас усіх і стискало туди до заденка, як їхало ся до гори, то знов їхало нами туди до сідальвиці, коли ми сдускали з верха, а ніколи не дало нам посидіти на місці.

Не пригадую собі вже, чи на третім, чи мабуть на четвертій Ділі стали бояри з свахами радити ся, куди ліпше: чи з верха в провал до села, чи направиці верхами аж до зимівки князя молодого, а звідтам можна вже і скотити ся в долину на його обору. В провал свахи не потягали: кільканацять разів у самім селі переїздили ріку і в причинку скупати ся поневолі в якій калабани,

се не належало ні до приємностей, ні до весільних обрядів. По-рішили навправці: заждали на пропійців, скрітали з тої „нецісарської“ і — а... а... а-а-а... Слава Тобі Христе Боже наш, слава Тобі! — заславословили свахи, коли вози по сухенькім моху, по мягкім, густім афіннику сунули, мов човни по тихім, водянім зеркалі, мов царські колісницї по товстих килимах. То-ж надоложили собі бояри, свахи, надоложили за всю попередню дорогу: поплили веселі пісні до місяця ясного, до „зорів“ красних, до веленого Бескида, до зеленої верховини, навіть і кум басїста винурив при заденку з сїна голову і — вівкнув собі, вівкнув... раз, а здорово... десь геть-геть у долині по зворах на другім сьвіті довго-предовго відзивало ся й шуміло понад лісами, мов голос із градової хмари.

Співи не вмовкали. Вози й тут сунули ся місцями раз у поточину мов по драбинї з поду, раз із поточини мов по углі на під, раз при видку мов у день, раз у хамороди непроглядній як ніч на переїну, але не трясло, а се було найважнїйше, що не трясло і не підмітувало.

З веселими піснями на устах і з радісним серцем опинили ся свахи й бояри на полонинї рівнесенькій як тік, а просторїй страх! і за день вітроногим не обїдеш. Опинили ся ніби недалеко призначеної мети і нараз наче всі понїмили, перестали співати.

— Гооов!... Тпrrру!... Гееей... гааа!... А дивїть... дивїть... яке тут покаяне на півперек сьвіта! — крикнув візник на переднїм возї і став, не їде далше.

Стали й иньші. Злізають по одному нерадо з возів, їдуть, глядять, правда, сьвята правда... Покаяне на півперек сьвіта: дебра, аж лячно в неї заглянути, а там десь у тїй безодни щось кипить, клекотить мов у адї.

— Що се?... Де ми?... Де нас занесло? — питають себе бояри і розбрили ся по полонинї, шукають слїду, шукають Пилипової зимівки, ні!... нема зимівки. Де дїла ся зимівка?... Ось тут... тут... тут була, тут стояла і нема... Їдуть у гору — скали... дворища... їдуть у долину — дебри... потоки... Їдуть туди, їдуть сюди, що за покаяне? Нїякого виходу...

Господи! будь при нас грїшних!... Блуд чїпив ся. В божу, погідну ніч, ясну як день, блуд чїпив ся! Бачуть село, бачуть церков, слухають, як когут той великий у штанах реве на попівщинї, а до хати годї... Блуд чїпив ся!...

Ого! злізають і свахи. Позлазили, йдуть і вони шукати сліду якого. А всі гуртиком, держать ся купочки, як білі гуси по траві бродять. Хоч удають сьміливих, то таки побоюють ся: одна одну попихає незаметно наперед.

— А ось туди видіш у село... А вони кудись за галай сьвіта лаять... Дивіть... дивіть... як тут рівнечко! — говорить старша сваха і шусть! ногами в те „рівнечко“, шусть! у драпаки ожиніві по пахи!

— Йой, Господоньку сьвятий! Йой, Божечку милостивий! А се що?... Пек, пек, пек, запек!... Та яма... пропасть!... Тільки на ліктях дрібочку... паду... геть паду... тягнїть, кумунечки... тягнїть!...

Тягнуть свахи сваху і самі попутали ся, погрузли в ожиню бильно розстеленім по травах. Ледво-не-ледво затигнули ся при помочи бояр до возів, та хрестять ся з диву: туди йшли рівнечко і то недалеко кілька кроків, а звідтам вернули драпаками. Отто вдали, добру знайшли дорогу!

Старший сват сидів усе ще на возі та дивував, як бояри блудом ходили, потикали ся по ровах. Він мовчав і цілу дорогу до нікого не відзивав ся; обходило його се, що забув у першій хвилі післати бояр, аби просили на прощій родителїв, а ще більше обійшло його те, що свахи якось так дивно й неполітично йому се нагадали. То-ж кажу ще раз: мовчав. Аж як нанашки в тих драпаках залебедїли, перший раз його величезна кучма захитала ся на голові, ніби радо притакнула свашиним пригодам.

— А що, свахи?... Роса велика? — спитав напослед, коли нанашки повлазили на віз і дальше розглядав ся по небі, наче не бачив, що коло нього творило ся.

— Злізьте раз, злізьте, то побачите! — відізвали ся свахи громадою. — Мудрувати на возі, то алé.. Двигнїть ся раз, двигнїть!... Покажіть штуку!...

— Отже покажу! як Бог сьвятий, що покажу!... Гей!... бояри, сюди до громади!... досить сього блуду нині, лишіть ще троха на потому!

— Та не досить... годі лишити! — кажуть бояри. — Прийдець ся мабуть ждати аж до раня, або вертати на ту „нецїсарську“; иньшої ради нема.

— Ждати... вертати... і може ще що! — перебендював сват. — Під лопухом у кропиві один з одним! До суду-віку проводиря

не знайдеш і блуд тебе не відчіпить ся. Смотри на сьвіт божий, на небо, на зорі!... Ген-ген колісниця небесна... косарі... а ось та... та... над нами сьвітла... Від неї туди просто рісьта коло сего муравельника: сідайте, гоніть до хати з зажмуреними очима, гадки не майте...

— Ви, нанашку, на правду велите мені їхати коло сего муравельника? — питає візник з переднього воза.

— А ти як гадав, на жарт? — питає сват.

— В оті скали та добрі?

— Які скали, добрі?... Що тобі?... Спиш?...

— Ні, не сплю і сего не зроблю; забийте мене, я туди не поїду і на свою душу нікого не беру.

Нанашкови було сего за много: гулькнув через драбину з воза, присів ся до візника, відібрав поводи і ну-ж у долину, травами як пустить, так коні аж понатыгали ся, що могли вискочити, а чесні свашеньки аж пищали:

— Ждіть, куме!... Господь з вами, ждіть!... Станьте, хоч на хвилиночку станьте!... Злізаємо всі!... Станьте!... Йой, погибаємо!... Перед часом погибаємо!... Пресьвята Богородице, спаси нас!... бо тут не гаразд!...

Бояри також гнали за сватом, кликали, аби хоч дрібку здержав коні.

Ні, не ждав сват. Усе „вйо!“ та „вйо!“ „гетьта-вісьта“ гнав у долину такими травами, що тільки коням хребти видно було. І не довго гнав: за три „Отченаші“ й „Богородиці“ заїхав з перепудженими нанашками на подвірє, майже під саму шопу князя молодого.

— А що... показав? — говорив сват свахам і підручного тріпав по рівних клубах. — Ой свахи... свахи... Ладкайте „отвори мати ліску“, ладкайте... Кличте тепер: „Ой свати, свати!“, кличте вдорові!...

Свахи удавали все ще переляканих і ніби не догадували ся, до кого сват пів останні слова. Вони добре розуміли, що то до них піло ся за се, що словом „свати“ дали йому на притик тоді, як забув про пропій. За се він їм і відплатив ся порядно.

Ще й нині не знаю, чи сват нанашко дійсно по звіздах знайшов ся в себе, чи може його одного блуд не чіпив ся, досить, що показав чудасію.

Коли всі пропам'ятали ся і побачили, що вони в молодого на подвірю, так зараз перша мовчазлива сваха-хорунжиха закримітила, в якім місці вони блудили.

— Таже се не муравельник, лише копець, що веліли насипати тамтого року якісь ланцюміри! — сказала, а иньші признавали:

— Так, так, дійсно копець! Правда... правда... В долині напротив зимівки! І ніхто не доглунав ся, нікому не впала така марниця до голови! Та кому мала впасти, кому?... Коли старші сват самі сказали візникови: „їдь по-при той муравельник“, а не „їдь по-при той копець!“

Ну, стало ся, пропало. Господу Богу слава, що в гаразді всі притягнули ся. *(Конець буде).*

Сільські зіздарі.

Спомини

Стефана Ковальова.

(Конець).

VIII.

Другий раз бачив я тоді малим нелітком хату на помості, і то де? В Бойка верховинця. Перед тим бачив тільки в на-нашка хресного Ганспідра, а в почтаря Баліцкого, де графи на карти з'їжджали ся, не було ні в пекарни, ні в канцелярії, лише в одній сьвітлиці сирі дряниці на борві раз поклали, як переїжджав якийсь високий достойник із Відня.

Так я міг заспівати „В мої тітки Оксани хата на помості“, розумієть ся по сім боці, де робили тітки пироги на почіпчині і я проходжував ся любенько по жовтенькій підлозі та подивляв гарну хижу.

Тітка Оксана ще таки в шлюбнім вінку топила і приставлювала до огню судину. Сухі соснові полїна горіли ясно, без диму, тихо, мирно, а вона гожа, румяна вдивлювала ся не в окріп, що перевертав ся, а в полумя свого домашнього огнища, мов бажала відгадати свою долю, своє будуче житє. Задумала ся, загадала, як часом бабуня за вуйком Федором, своїм первородним.

— Тітко! видіш час пироги метати!... Окріп горшком аж потрясає! — мовив я і приблизив ся до Оксани, став смотрити пальцями скиндячки та міркувати, котра з них мені по почіпчинах дістанеть ся.

Тітка Оксана збудила ся з глибокої задуми.

— Час... час... — прошептала і метнула собою, стала забирати тіткам з під рук нароблені пироги та метати до окропу. Хотів же я й тут, як часом у бабуні, тітці пироги почислити, аби порозварювали ся, та якось у новій чужій хижі, хоч між своїми, унимав ся. Тай ще їх стілько нароблено тоді, щось аж десятима руками, що й старому барашівникови було що числити.

— Шкода, велика шкода! — сказав я сам до себе.

— Чого шкодуєш? — питала тітка Косиха.

— Що Сирий Микита не з нами; він затирав би руки, що стілько пирогів.

— Не жури ся, дитинко! — каже тітка Косиха. — Є й тут такий, що заступить його місце. А той, що був за писаря, може не їдець?...

— Пст... пст... ще хто з другої кімнати під дверми підслухає! — остерігали иньші тітки.

— Нехай!... я йому те саме зараз і в очі скажу. Або я за правду бою ся?...

Зійшли ся свахи і всі причасні нічної пригоди. Почіпчини опровадили без „гуслів-тимпанів“. Мати Пилипа, господиня дому, вмерла ще тоді, як Пилип із жовнярів вернув ся; батько не велів навіть струн торкати ані співати.

Не дуже й багли за тим свахи, лише дружба Василь і дружка „мала“ Марина, пасербиця тітки Косихи, жалували за гудакми. Потішили їх нанашки, що собі за те надоложать на своїм... Та воно щось ніби на таке складало ся: вуйко Кос і батько дружбів усе тільки оба між собою півголосом говорили і славословили один свою слухняну Марину, а другий роботящого Василя. Тітка Косиха дуже собі того бажала, аби Василь забрав від неї пасербицю, так як Пилип від дідуня тітку Оксану.

— Дам їй материні й свої коралі, дам їй усе, чого забажає, аби тільки де далеко, аби не під боком, бо тото би мені віку вкоротило! — вбивала вона часто своїм Косови в пам'ять.

Так зістала тітка Оксана гарною молодницею. Чудно їй було й придало в новім дротарськім шовковім чінци і в хустці зложеній у круг мережаними кінцями туди над чоло і з двома гарними червоними скиндячками, що спадали на плечі по кучерявім під хустку поспинанім волосу. Зістала „широкою“ господинею з молодим вуйком Пилипом і сідоглавим його вітцем на великім господарстві.

З одного й другого боку потоки, з третього ріка, а поміж тим будинки з полями, а за домом з пасікою, з четвертого, сіножати тягнули ся геть під гору в верхи до зимівки.

Я лишив ся при тітці Оксані. З кожним днем щораз більше віддаляв ся від нової загороди, щораз більший круг оббігав довкола неї і ніколи не міг знайти ся в себе: прямуючи після вікон мені все здавало ся, що тут як раз сонце в тім місці заходило, де у нас сходило.

Скільки разів входив я до тої хати на помості, то мив перше порядно ноги в потічку, що журчав на подвір'ю вимощеним кам'яними плитами; тільки так свobodно мені було побігати по жовтій як віск долівці.

— Не сьміти, дитинонько, молю тебе ладненько! — сказала раз тітка мені і яла витирати сліди моїх ніг на підлозі.

— „Не сьміти“! — повторив я до себе гнівно і зараз забрав ся до стайні, примістив ся під стіною в жолобі, став приглядати ся, як стара Пелага, мати Гринька Отарщика, чесала греблицею корови і говорила їм різні дива про нову господиню, тобто про Оксану.

В стайні видало ся мені гарнійше, ніж у пекарни почтаря Баліцкого, до котрого, як сказано було, з'їжджали ся графи на карти; стіни і стеля дерев'яні, чисті, долівка так само як подвір'я кам'яними плитами вложена; корови всі чистенькі, як у напашка Шваба Ганспідра і добрі, лише одна на мене боком зірилася, фучала.

— Гордійки мої, гордійки! — говорила Пелага до всіх, хоч тільки бочасту ще дочісувала. — Вже тепер знаєте, хто ваша господиня, знаєте?... Друга небіженька з гробу встала... Вже не покладете ся тепер у мокро, наколи піду в зимівку до тамтих... І не застану вас такими неохамраними, як верну з верховини... Всюди загляне, всюди найменшу марницю досмотрить. А ти — ти — ти багруленько, чого витріщила оті непевні?... Чого сопеш, як мішок ковальський? Пукаєш ся того мізерненького в жолобі, того пелехатого?... А видиш, ти й не пізнала... ха... ха... ха... не пізнала... бігме, що не пізнала... Таже диви ся, добре диви на ніс, на очі, на лице, то сестрінець нашої молодії господиненьки, тої... тої... що ти їй нині дала ся сама видоїти без пута і мені спроневірила ся... О, вже тепер і без мене обійдуть ся... Фукай, не фукай... але правди не зафукаєш, ой ні... Нічого... ні-

чого... Так і повинно бути... Вона твоя й моя господиня .. гарна господиня... скопець, цідильце, що сонічко ясенєкї; кожного дня виварює камінем розжареним, і бербенці так само. Вже не жаль і цісарови самому з такої чистенької судиночки хоч би і сьвятої водиці напити ся.

Я вслухував ся в ті похвали і аж завидував, що стільки гарного стара Пелага коровам розповідала про тітку Оксану.

Старий батько вуйка Пилипа також хвалив тітку Оксану: скільки разів помітив щось таке, приміром, як тітка біле на жердках розвішувала, або посудину деревляну камінем випарювала, дуже був задоволений і говорив:

— Так, так, дитинонько! Люблю тебе за твій порядок і за твою чистоту. Моя покійниця, — царство її небесне, — бувало так достоменно, як ти... Та вона не була з наших: привіз я її з далекої Німеччини. Вона вміла все, знала за три угла хату добре піддержати. Тепер уже не бою ся за Пилипа, можу спокійно очі зажмурити, ти все вмієш і коло себе і коло иньших.

І радував ся старий Швед невісткою, радував ся вуйко Пилип гарною супругою, а тітка Оксана знайшла те, про що мабуть дівчиною в-одно марила — мирне семейне огнище. Та вона напrawdę одна виродила ся була з нашої родини: коли тільки при якій нагоді з'їхали ся, так усі в купі співали, жартували, лише вона одна все здалека, на боці держала ся, все знайшла собі якесь діло, а найпаче-ж діти тіток глаїла, щоб не виглядали на зведенята. Ще одно подивляли иньші тітки в тітці Оксані: чи білила, чи прала, не замітив на ній ніхто ані цяточки мокрої на запасці.

— Хто як хто, а вона певнісінько не дістане мужа п'яницю! — ворожили — і виворожили...

Я виліз із жолоба, приблизив ся до Пелаги, хотів також помагати, мав охоту чесати корови.

Багруля ще більше стала гнівати ся, грозити шпильоватими рогами. Старий Швед заглянув у стайню, а помітивши мене взяв за руки, вивів на задні двері тай каже:

— Візьми мітлу і замети оту доріжку відси від воріт аж до пасіки; а ладно позамітай, по господарськи.

Держу мітлу і питаю себе, що тут замітати? Ілити кам'яні аж блищать ся до сонця, марної павдеринки не бачу, що тут замітати? Коли велять, треба мести — кажу собі — і мету зо всеї

сили, притискаю віником, раз за разом, як мене тітка Оксана навчила, не спочиваю, хоч зіпрів увесь, як мале мишенятко в жмени. Добру годину торопився і не спостеріг, відки цілу купу пороху назмітав.

— Видиш, скільки сьмітя! — сказав мені Швед. — Добре ти замів. Усе так замітай, а сьмітя за собою не лишай.

— А що зробити, як інші сьмітять за тим, що замітає? — спитав я старого Шведа.

— А деж ти се бачив?...

— На почіпчинах, як тітка Оксана замітала, а писарь за нею сьмітив на ново.

— Ну, ну, ну... — понукав дід. — Бачиш.. таких... таких... не сіють, самі родять ся...

Так, то правда, самі родять ся: я нині вже двацять кілька літ замітаю за приміром тітки Оксани на почіпчинах, а за мною не один, а п'ятнадцять таких писарів мечуть сьміте, болото, та годі що путнього второпати: що промету кусник, то старі нецілому-дренні діви болотом бух! у те заметене, а молоді їм пособляють...

— А ви були, дідуню, в жовнях? — спитав я дальше батька Пилипового.

— Був, сину, а на що тобі се знати?

— Чи там також такі подвіря кам'яними плитами вимощені?

І старий Швед став розказувати чудасії: які в людей господарські хижі, які палати, які стайні, стодоли, хліви чистенькі, які дороги, вулиці, сади, огороди; мені аж вірити ся не хотіло.

— А далеко то від нас? Можу я те побачити?

— Виростеш, зроблять тебе паном, як твого вуйка Федора, то й увидиш не одну чудасію!

І я виріс і мене зробили паном жовняром. Побачив у Самборі на „Бліху“ касарню з блошицями, де через вісім неділь на гнилій підлозі цілими ногами кололо мов шпильками; кушав на „Вихилівці“ добрий нерозпущений краєвий спіритус і помагав раз „камрацям“ на болоню завертати худобу призначену нам на поживу. Дивоглядний образ: череда воликів призначених на заріз, а за ними пастухи в плащах, куплях, багничайках, у „гольцміцах“ і з повними „бруцаками“. Бачив на Янівськім за Львовом шопи, де також ми товкли ся через три неділі мов селедці на тих „стружаках“ на землі гірше безсловесних скотів. Бачив раз на маневрах у одного добросердного Мазурища сухоребру коровицю,

нужденне телятко, нечищеного веприка і численну родину і себе в союзі з ними серед хати покотом; гарна була „кватира“, нема що казати. Много, много бачив, але такої чудасії, яку мені тєсть тїтки Оксани розказував, я й до нині не бачив і вже мабуть не побачу. Одного не мусїв бачити старий Швед у Німеччині, а власне такого товариша, якого я мав у „шляфкамраті“ Мардохею Зісензафті, що проклинав і свогого Ђгову і християнського Бога і бавив попами, рабінами нас й цілий гурт галилейської Рутенії, а ми слухали з великим мовчанєм, бо старшина наша „уїтерофіцерська“ сего собі бажала.

Тїтці Оксані з вуйком Пилипом не кучило ся, я став ся зайвим, за те відвиджував мого знайомого Гринька Отарщика; його хата стояла мов ластівчине гніздо над кручею ріки Стрия, де жила його мати, стара Пелага; далше над тою хатою піднімав ся Широкий верх і там у полонині пасли ся вівці з нашого села, та цап розбішака, тяжкий ворог бабуні, гуляв тут свобідно по стрімких скалах. Я мав тут також вільну волю, бігав часто зразу з старою Пелагою, а пізнійше сам до Гринька Отарщика; він був тут ватажником, королем, владикою, все підлягало йому, і вівці й пастухи; що велїв, усе мусїло сповнити ся. Навіть Жидки, що дуже часто нечайно сюди заходили Бог знає відки за некоширними бундзами та жєнтицею, мусїли добре коло нього падкувати, аби не стрїтила їх доля поломаного Юдки, котрому всадив раз до жєнтиці клаки, та Жидище мало перед часом до патріярха Авраама не переселив ся. Він уходив у моїх очах за несамовитого: вгадував бурю, слоту, погоду, пізнавав так само як мій стрик по тїни праведне полудне, закликав градові хмари і против вовків знав якусь тайну, аби не напали, але сього нікому не виявив. Страшним видавав ся, коли живого вужа або веретільницю взяв у руки, гладив, пускав за пазуху, бррр!... тоді на нас усіх шкіра тремтіла. При тім він був дуже добрий, коли вівці були здорові; як же котра ягничка засумувала, тоді крий Пречиста Мати перед його гнівом; пугою потягнути кого до крови ніщо не значило; і ходив по корчах, спинав ся по лебрах, збирав листки, травицю, пхав недужій на силу в песок, натирав, падкував, аж поки не виздоровіла, і тоді всім знов лекше віддихало ся.

Я приносив Гринькови Отарщикови від тїтки Оксани пироги і був у нього в великих масках: міг рушати його сопівку і дув у його тримбіту, скілько духа стало і видавав із неї предивні звуки.

— Дуй ще дужше, дуй! — заохочував мене Отарщик і я напружався, аж вилиці скипали і в голові шуміло, але якось не міг так як він утяти.

Вечером, коли вівці в салаши дрімали, ми в двійку лежали під зимівкою і блудили очима по незміренім просторі небеснім.

Тоді Гринько Отарщик толкував мені про ті звізди чудеса, що мені видалося дуже ясним і приступним. На його погляд ціле небо було незміреною полониною, на ній душі покійних праведників пасли черідки божі, а Авраам патріярх і цар Давид там як архипастирі розпаювали по заслужі кожній громаді полонини і стерегли порядку. Все там у небі діялося те саме, що він діяв у половині з иньшими отарщиками. Безчисленні звізди, то безчисленні ватри, косарі присьвічували собі в ночі, аби гарно було скошено і не лишилася де погана „жидівська борода“.

Місяць представляв собі як величаву ліхтарню, котру чини херувимські несли перед Господом Богом, як провізор нанашко Гук свою червону на високім позолоченім держалі перед найсвятійшими дарами в день храма на обході довкола церкви.

Так Гринько Отарщик розумів сю вселенну Господа сьвятого, до котрого молився перед сходом і по заході і витинав сотки хрестиків. складавав із них Трійці, або один великий хрест, та втикав на твердій оподі або на скалі при гірській дорозі. В своїй превеликій богочестивості не міг собі представити вічної щасливості без широких полонин, без зелених верхів Бескида, без покійних отарщиків, з якими колись мав стрінутися на другім сьвітї і продовжати дальше в безконечність пастирське діло.

Чого ми там усього в горі не бачили? Все, що на землі, бачилося. Я переняв ся поглядами Гринька Отарщика, хотїв також колись з ним вандрувати і тут і там. Забув чмелі свої за дідушевою стодолю, мав тепер иньших товаришів: від шипоту, звідки вуйко Цилин витягав иорядні пструги, тягнув ся під гору дальше потік в кремінистим руслом, аж під саму зимівку, і тут під шпилем кичери, при самім жерелі були сотки маленьких пструженят; тут я годинами приглядався, як малі водяні хижачки увивалися за комахами і проковтували свою меньшу братію — нарибок здирчачий.

Кілька разів „мала“ Марина, пасербиця тітки Косихи, приходила в своїх і тітчиних коралях, аби мене забрати домів. Раз навіть мусїла йти в верховину до Гринька Отарщика шукати за

мною. Не сама, а з Василем „дружбою“ знайшла мене раз у поточині коло тих пструженят, та довго приглядала ся в водици мабуть не пстругам, лише тим цвітам, що обмаїла свою хитру мудру головку і тому другому Василю, що його в воді бачила, а першого на березі слухала, як на тримбіту виводив тужної:

Вівці-ж мої, вівці, пасав я вас з малу,
Купив по три гроші, спродав по таляру...

Я не хотів іти домів анї суди Господи, не хотів лишати тітки Оксани, а ще більше розлучати ся з тими пструженятами.

„Конець усьому на сьвітї...“ Прийшов кінець і моїй вільній воли, пропала безповоротно. Василь „дружба“ посватав одного дня „малу“ Марину, пасербицю тітки Косихи, щоб її зісаджувати до смерти так, як її зісадив на весілю тітки Оксани зі стола, а другого дня прибули мої тато з великою патерицею.

Мороз перейшов по моїм тілі, годі було сказати: „Не підучу...“ Тато не жартували.

Перший раз відбув я нішки далеку подорож через кілька Ділів, ішов майже цілий день за татом, а вони цілий час словом до мене не відзивали ся.

Вже більше не зазнав я такої свободи, як тоді в тітки Оксани. Мабуть чи не навмисне лишили мене там, аби „мала“ Марина мала нагоду ходити по мене до тітки Оксани, а при нагоді бачити ся дружбою. Вони осягнули своє, а я ні: не зістав отарщиком.

IX.

Матуся Лучачка була в нашім селі не аби-яка благовісниця. Кого раз посітила, в сього в хижи велика радість усім: і старі й малі радували ся рождеством нового „косарика“ або „женчика“.

Вона була дочкою сьвященника, що таки в нас в убожестві родив ся і потому в нас був примірним духовним, та на жаль не на довго: щось на семім чи на осьмім році, кілька неділь по смерті своєї супруги переселив ся на вічну, постійну парохію, де не потребував бороти ся ні з двором, ні з арендарем, а лишив три сироти. Одну з тих круглих сиріток узяв бідний трач Дрозд удовець до себе, взяв найстаршу внуку по сину, та вигодував при помочи своєї матери і віддав за найбогатшого нарубка Лучака.

Така коротка історія сеї сьвященничої сироти, матусі Лучачки. Вона виховала вісім синів цісарови, шість дочок роботящих

добрим людям на славу, а Богу на хвалу, а годувала — як сама часто розказувала — не з миски, бо такої миски для стільки ротиків годі було і в самій Коломнії купити. лише з цебричата, та при божій милости вигодувала і сама стала на старі літа малі отрочата по хатах розносити — як мовляли старі малим неліткам. А не потребувала сего, бо діти власні на руках її носили, але щож могли вдіяти, коли така була її воля. — „Господи сохрани, щоб я була при вашій або на чийй милости! Ні, ні, того не хочу!“ — говорила своїм і носила косариків і женчиків даліше роличам добрим на потіху. Найбільше приносила тих немовляток до Шевця Василя, що дротував горшки, а приносила часом і по двоє, самих „женчиків“, і всі нівроку ховали ся, що з роси, з води. Бідний дротарище уже й ліку не знав своему дробу, а коли хто спитав його, скільки в него дівчаток, так від разу не вгадав, лише „зараз... зараз... почислю...“ — і числив: „Феся, Олеся, Марися, Тася“ і так даліше і все ще поминув хоч одну, аж бідненьке саме мусіло пригадати ся. „Татуню, ще я... ще мене забули...“

— Ага... ага... правда... правда... ще ти Фрузуню, або: ще те Пелазуню.. ні, ні, ні... я не забув тебе, моя дитинонько дорога, сохрани Господи!... лише тільки так у моїй превеликій журбі загальюкав ся... Ти в мене також найлучша, найгарнійша доненька, я тебе заєдно намятаю! — звиняв ся дротарь, наче хотів тим нагородити заподіяну дитині кривду.

Матуся Лучачка носила самих „женчиків“ не лише мужикови дротарови Васиљеви, але й багатому нашому сусідови, почтарови Баліцкому, рік-річно по одній женчисі; прийшло до того, що коли показала йому останню женчиху, замісь подяки і гарної нагороди стрітила ся з словами: „Геть! геть! бо вас обі викину крізь вікно на вулицю!“ Матусю Лучачку так се обійшло, що сказала почтареві: „Будьмо собі панцю здоровенькі, оставайте з Богом і шукайте собі рівної, та говоріть їй дурниці, а від мене здалека!“ — і постановила собі більше не переступати порогів панських.

Якось рік по сій матусиній пригоді знайшла ся знов маленька почтарочка в дворі Баліцкого, тим разом принесла її не матуся Лучачка, лише якась пані докторка з міста — як по селі говорили — вуйна нашого арендаря Юдки. Малу держали до хресту графі і охрестили Вандою.

Дві неділі по гучних хрестинах стрітив почтаре матусю Лучачку на вулиці, перепросив чемненько і затагнув на силу до себе.

— Остави нам долги наша! — почав почтаре і тими словами торкав найслабшу сторону богочестивої невісти. — Забули ви свою паню, вона вас просить, ходіть... ходіть... Мусите поглянути на мою наймолодшу Вандусю, бо щось не спить по ночах.

І матуся Лучачка дала себе затагнути, глянула на наймолодшу Вандусю, обсмотріла немовлятко по своєму, та аж у руки сплеснула з превеликого диву.

— Святий ісціли немощі панські! — сказала по хвили. — Від коли мене дві ноги по світі носять, ні видала ні чувала такого чуда! Що вдали, то вдали, не що може пани благородні!

— Які немощі панські? що вдали?... Ви, Лучачко, мабуть нині впили ся! — каже почтаре і став глядіти на матусю мов на свої сухоребрі, коли не хотіли порожнього воза двигнути з місця.

— Я впила ся? Я... я... я? Пане, пане, схаменіть ся! Богато мене бачив хто паню? Водицю святу пю, то правда, але більше нічого, весь вік більше нічого, лише водицю. Аби ви, паноньку, стільки пили, то ваша кривля давно-б золотом світила.

— Лучачко, то щось виглядає на сварню, я не буду зважати, хоч моя пані гора.

— Сварня, не сварня, лише що правда.. Дивіть самі і скажіть, чи по тверезому се могло діяти ся? Хлопця охрестили Вандою, в якій то грамоті записати? По якому се стало ся, що стільки світлич картярів гляділо на сей образ і подобіє боже, по якому?

Почтаре обсмотрив точно свою наймолодшу Вандусю, закликав і кухарку Параньку і каже: „Диви ся, диви ся, бабо! А ти що казала, гаа?“ Тай цибухом, цибухом, так тільки жартом по зеленій вибиванці, а потім кинув цибух і чіпнув матусю Лучачку і ну-ж з нею по канцелярії, такого вітру наробив, аж усі папери зі стола повлітали.

Боронила ся матуся. — Пустіть, пане, пустіть, бо костий не позбираю! — благала.

Не слухав почтаре: тягнув стару ще дужше за собою, скакав „мазура“, аж з утоми сам пустив. Упав задиханий на лаву і ще сьміяв ся. Весь тиждень їздив по довколишніх дворах і оповідав, що його сина охрещено Вандою. Мали пани що собі оповідати і з чого сьміяти ся. Граф К... дарував почтарови чотири-

пари шкап до „альваґону“ і обіцяв ще, коли на будучий рік так само спеше ся по шляхоцьки. Яким чудом перейменували на Яся хлопця хрещеного Вандою, се й по нині лишило для мене нерозв'язаною загадкою.

Нас поітила матуся Лучачка перший раз у сиропістну неділю. Памятна се для мене хвиля: тоді ночувала в нас шляхта з села К., що йшла на торг до города Д. купувати лен і прядиво в кльобах; сеї ночі було її більше, як звичайно кожної неділі, щось до сорок людей, бо надіяли ся доброго торгу і числили на се, що в запустний понеділок і найбільнійший стягне ся хоч на один кльобик, аби чим зуби пополоскати. Пани „еґомості“ спали покотом серед хати, під лавами, під постілю, під столом, „пані“ по вишках, на постелі, на печі, по лавах, один тільки одноокий пан Павловський заліз у піч по шию, поклав мішки й каноту під голову, а палицю коло себе, аби, мовляв, нічні духи не напастували і не тягнули йому подушки з під голови.

Я збудив ся в ночі за столом на лаві, моя голова лежала напротив маминої; слухаю, хтось прийшов зі двору, став потемки шпотати ся, потикати на сонних нічляжниках.

— Гей! котра то по ногах?... Но, но, то мої груди!... Ба, та по голові? — Такі оклики й допити відзивали ся по кутах, а матуся Лучачка — се вона була — говорила приглушеним голосом: „Мир дому сему, мир дому сему!“ — і сунула повагом по соннім мирі туди до постелі.

— Ого!... ого!... геть від мене!... Тут не мир дому сему, бо палицею потягну, досить тих жартів на нині, час спати! — відозвав ся з печі одноокий Павловський і давай палицею калатати по комні, аж здрулив горнець з комина просто собі на голову і зайойкав.

— Бог дасть гаразд! Бог дасть гаразд!... коли горшки товчуть ся! — благовістила матуся Лучачка і дійсно Бог дав гаразд молодій шляхтяночці-молодиці, дав їй маленького торговчика Яся Кульчицького, того самого, що пізнійше був капітаном при 77-ім полку і мене на дванацятім році моєї вірної військової служби хотів замкнути за те, що моє прізвище кінчило ся в метриці на „ов“, на свідомствах шкільних на „ув“, а в книжці жовнярській на „ів“. Згадка літ дитинних, як я малого новонародженого Яся помагав купати матуси в наших нецках від насущного, впровадила капітана в веселій настрій і він освободив мене від ґарнізону.

Я був тоді сьвято переконаний, що матуся Лучачка принесла малого пічліжника „панича“ і дарувала його наймолодшій шляхтяночці, що ще перед роком почувала в нас і показувала, яку гарну хустку купила собі на торзі до вінчання; я вірив у те сильно, хоча одноокий Павловський иначе твердив, коли засьвітили в кімнаті і його на силу витягли з нечі, аби для малого крикуна загріти купіль.

— Виліжайте, паночку, годі спочивати, коли старший пан від вас загостив до хати! — говорила матуся одноокому Павловському.

— Добре вам говорити „виліжай“! — вередував пан Павловський. — Я казав учера, що тої скалубини з покладків щось за багато на мене падає... Просив, пане добродзеюку, менше їдьте, лишіть на писанки, а вони от мене не слухали і ще за те мені покута: три години можна було парити ще кости, а тут от хто виганяє...

Аж за дві неділі випровадив ся від нас мужиків малий Ясьо Кульчицький до своїх і як сказано, виріс із него капітан.

Я за той час познайомив ся добре з матусею Лучачкою. До сеї пори я стрічав її лише на селі, як нас часом цілий гурток діточок витала яке добрих знайомих, дарованих нашим родителям на потіху. При такій стрічі роздавала нам кожному по куснику чорного насущного мов артоса сьвятого, або по одній сушениці і захвалювала:

— Тото для вас, мої рибочки дорогі... Що було найсмачнішого, найсолодшого, то для вас сховала... Не від мене пригісничок, ні, а від вашого побратима, або від вашої посестри, що нині в біленьку ризу ангелятко одягло ся! — говорила матуся і називала по імені нового нашого побратима, або нову нашу посестру і кілька разів повтаряла імя, аби нам добре вбило ся в память, і вже відійшла і ще завернула ся, ще щось знайшла коло себе, бодай бульбочку печену, що сам отець духовні мали її в руках, і хвалила і журила ся, як нас нею обділити. І ділила так, що на вазі хемічній між одною і другою дробинкою годі було би добачити ріжниці.

Ми, діти, брали матусину манну і тішили ся наче Бог знає якими ласощами.

Раз лишив ся я з матусею Лучачкою дома. Вечером сиділи ми обое на приспі під хатою і дожидали наших з відпусту. Ясний

небозвід пригадав мені Гринька Отарщика, я почав розповідати всі тайни астрономічні, які я підхопив від свого вчителя в полонині.

Матуся Лучачка соблазнила ся тим дуже.

— Спаси Блаже души наша! — почала тими словами. — Гріх, синоньку, великий гріх так гадати!... В небі полонини... отари... хто таке погане вигадав? Не говори, не повтаряй того! Підеш колись до сповіди, мусиш признати ся до сього гріха, аби Господь тобі простив!

— А коли-ж те буде? Коли я піду до сповіди?

— Колись підеш, як час на те прийде!

— А як я не схочу йти?

— Лихі духи над тобою заволодіють і твою душу візьмуть до пекла.

І матуся Лучачка стала мені толкувати про гріх первородний, з якого я сьвятим хрещенем очистив ся і тоді був чистий, без порока, а потім знов став грішити і тільки сьвятою сповідю можу помирити ся з Богом.

— А щож се за искорки горять там над нами, що то таке синяве? Скажіть мені матусю!

— То, дитинко, стеля божа; на тій стели стільки зір, скільки людий на сьвіті. Приходить чоловік на сьвіт, так і зірка його на небі сьвітить ся; ведеть ся йому на сьвіті добре, так зірка підносить ся в гору щораз висше й висше; як же прийде смуток, горе, то й вона знижаєть ся, темніє; тому бачиш, ті зірки раз-у-раз рушають ся, миготять у наших очах.

— А деж моя зірка, матусю, де моя?...

— Твоя там ген... ген... над самим дубом коло стодоли.

Я став приглядати ся тій моїй зірці, вона видала ся мені між усіма найбільшою, найяснішою.

— А ваша де, матусю? Покажіть мені вашу!...

— Моя, синоньку, потемніла вже; колись тільки ще раз заблисне, впаде і треба буде забирати ся до своїх до дому.

— А деж була перше ваша зірка, чи також так високо і так ясно сьвітила?

— О, сьвітила, сьвітила над моєю загородою, а по смерти мого чоловіка сховала ся!

— То ви кажете, що кождий чоловік мусить умирати, коли його зірка впаде?

— Так... і крізь ту дірку, де його зірда світила, йде його душа на суд праведний.

— А ваша душа коли впаде?

— Господь всевідучий знає, не ми грішні.

Такі поняття я одержав від матусі Лучачки. Я слідив пильно кожного вечера за моєю зірдою над дубом коло стодоли. Много разів замітив спадаючу зірду, то знав, що в стели божій нова діра, а на землі один покійник більше...

X.

Був спершу в жовнях, мабуть навіть капітаном, а називався Николай Ганкевич. Не знайшов долі там, кинув гарну долю в Празі з моста в ріку, де найглубше, втопив її на віки; стратив за се золоте „портопе“, а воскрес аж у наших селі. Тут згодом прославився на весь „циркул“ першим п'яницею, але ще славнішим „гадукатом“, якого тоді годі було знайти безоборонному мужикови і в самім „крайсамті“.

Знайшов пристановище в пустій ліпчанці, з якої закріпощені лободоїди вимерли на люту пошесть, себто на „колєру“ перед літами, а Цигани одну зиму тільки в ній курили і то не цілу. В тій кропивою і лопухами вкритій садібі мав Николай Ганкевич довгі літа свою канцелярію; звідти мав рівно далеко і в село до мурованої аренди коло розвалені церкви, і на толоку до чумаків, де часто попасали; по тверезому спішив до аренди гасити прокляту спрагу і тоді вступав на пошту з „сушліками“; по п'яному сунув найперше під церков, кричав захриплим голосом „осторожно з огнем“, а потім простував у чумацький табір „волів зацирувати“, і тут кілька разів мало не пожив смерті під ратицями розгоріжених скотів, але завсіді виходив у цілові і говорив, що „Господь Бог визначив дітям і п'яницям особного ангела хранителя“.

Ганкевич міг знайти таку муровану аренду, а коло неї божу святиню попідпирану колами і в десятках інших селах, з яких мужики спішили до нього зі своєю тарапатою і без нього не могли обійти ся; все намовляли його, аби до них поселився і буде мати таку саму сильну оковиту і буде міг до схочу кричати і коло їх бідної святині „осторожно з огнем“, але він не хотів нас покидати. Мабуть ота пуста ліпчанчище марила його своїм диким виглядом

і самотою, а ще більше те, що туди раз-у-раз переходили жовняри і мали в нас рошток*), а він стрічався з колишніми своїми товаришами-офіцерами, що дружно з ним виталися і прощалися.

Наколи що путнього мав написати чи до „циркулу“, чи до міністерства або до військових властей, то тільки по тверезому старалися люди його захопити рано, коли ще спав на постели в сухім березовім листю; тоді все удавалося, навіть і такі рекурси в ділах бакунярських, що засуджувано винуватця на п'ятнацять літ до криміналу, навіть і такі „удавалися“.

— Тікай же тепер, не показуйся добрим людям три літа на очі, а потому вже спи спокійно за кошином, поки не прийде відповідь з Відня! — говорив Николай Ганкевич засудженому винуватцеві бакунярови. — Слухаєш, аж по трьох літах... А потому жди, аж прийде письмо з Відня!

І дійсно з Відня приходило письмо по кільканадцятьох літах, що винуватець засуджений на п'ятнацять літ до криміналу мав відсидіти п'ятнацять годин!

Таких рекурсів було не десять, не двадцять і не сто, а все те робив Николай Ганкевич за марницю, за пів кварти чистої оковити і за се, що свobodно було йому кричати до схочу коло дряхлої церковці „осторожно з огнем коло сьвятині, бо недалеко коршма мурована!“

По пьяному писав Николай Ганкевич також: „інтерциза“, „цессія“, „тестаменти“, а по тверезому пускав „цюпасників“ на волю, але проворно, хитро пускав і тими „цюпасниками“ завертав голову нераз цілому „крайсамтові“: скликувано по кільканадцять війтів до „екскузи“ і годі було перевірити, в котрій громаді ланець сьвітовий або волоцюга загирився; найчастіше виходило так, що таки в самій „фурвальтерії“ запропастився, хоч се не увільняло одного або другого війта від буків.

Раз тільки Николаєви Ганкевичови не вдалося: пустив якусь гарну „цюпасничку“, а потому її зловили і вона зрадила свого спасителя; за те мусів творити тяжке покаяння в „Івановій хаті“ і не в свobodними, а забитими в диби ногами. Крім сього пущено обіжник по всіх селах, аби Николая Ганкевича ніхто не важився приймати за писаря в громаді і то під загрозою кари, постою цілого швадрону гузарів. Такі обіжники „крайсамтові“ по-

*) растгаг — в поході військовим день відпочинку.

втаряли ся майже що року кілька разів; та вони Ганкевичови не вадили: писав „супліки“, рекурси, затагав „ремененти“ в табелях „штайрамтових“ і писарував дальше під іменем малограмотних або й безграмотних селян, що приймали на своє імя одвічальність за громадського писаря. Нині ще його грамот польських, німецьких, латинських можна знайти сотками по урядах і по крамницях і з них можна переконати ся, що се був чоловік не аби-який здібний; щож, коли горівка і то краєва оковита з фузами робила з нього безсловесного скота.

По пьяному сьмішне було його поводженє з сільськими красунями, перед якими часом клякав на вулиці, прикладав одну руку до серця, а другою придержував богиню, аби вислухала його страстий; красуні сільські на таких ніжностях не розуміли ся і вважали се за божевільство, глумили ся, а не одна і в груди штовхнула, аж ногами накрив ся. Господарі одно тільки клали йому за зле: що до рекурсів мав голову крепку, а до оковити немічну.

— По що брати ся не за своє діло? — говорили. — Више одну, дві і вже очі поставить на „мірі“... За те що писарь, то писарь... по тверезому... І сам міністер так не закрутить...

І тато мої розпочали раз одно діло з Николаєм Ганкевичом: привели його до нас, аби мене вчив по німецьки читати й писати. Стать його гнучка, висока, в куртім кабаті і сїравих штанах спущених по холявах пригадувала мені військового, а його вуса, борода і голова обстрижена по-при саму шкіру подавали на нанашка Ганспідра, навіть ніс такий самий мені видав ся, лише троха синявий і лице блідіше.

Ганкевич замітив у нас стрийну і дві мої тїтки, що прийшли з куделями в день відвідати маму; замітив тих, що з ними мав вже кілька разів неприємну стрічу про „шльофкрейцар“, перестав муркотати з тиха якоїсь думки під носом, сїв собі на ослої коло стола, задумав ся.

— Гаразд здорові, пане Ганкевичу?... Котра вам нині снила ся, чи та, що втопили, чи та „цюнасова“, що на волю пустили?... Де наш „шльофкрейцар“ за пів року?... В якім огні згорів, гааа?...

Такими допитами привитали тїтки з стрийною Ганкевича.

Таке поведенє мене дуже здивувало: тїтки і стрийна були завсїди до кожного сторонського дуже привітливі і гостинні. Николаї Ганкевич не відзивав ся, лише з досадою тарабанив паль-

цями по бербениці, що стояла на лаві, тарабанив, а потім закашлав і показав татови рукою на гортанку, наче просив ножа, аби зарізати ся, так бодай мені видало ся.

Тато лучше провіжили гадку Ганкевича від мене: вхопили кожух таки на опашки і в мить принесли кватиркове повце по самушийку і поставили перед чесним гостеньком на столі.

— Чиста? — спитав Ганкевич.

— Чиста! — відповіли тато. — Давав в тої куфи офіцерської, що стоїть у ванкири коло бельфєрового ліжка.

— Добра!... Дайте ще четверо курячих, лише сьвіжих!

Дали тато судину з покладками. Ганкевич збив четверо яєць до миски, розбовтав, розбовтав, розколотив, а потім вилив усю оковиту з фляшки і знов колотив, мішав доти, доки з сего не зробила ся гарна, густа, жовтава маса. На те вицідив ще останки оковити, запалив, бухнуло синяве полумє, згасло, і маса покрила ся зверху верствою подібною до пригорілої старки на паренім молоці.

Ми гляділи всі мовчки на сю паленичку; тітки забули й нитку на веретено звинути, лише гляділи, очий не зводили з сього „фармазона“.

Ганкевич не зважав на нас. Витягнув ізза пазухи з кабата калитку, з калитки ложку, ніж, вилки і забрав ся до їди. Покраїв сей пляцок на рівні части, і по шматкови на вилках ніс повагом до рота. Перший шматок подержав у роті мов цукор, покивав з задоволенєм головою, проковтнув, сказав „добра“ і потім метав уже скоренько мов бузьок жаби.

Коли поживив ся, лице його почервоніло, очі оживили ся, стали бистрійше глядіти на мене. Він притягнув мене до себе ближше і сказав:

— Тепер гляди мені в очі, як доси глядів на мій „цушпайз“. Слухай, уважай, що буду питати. Ти бачив місяць?... Але не кивай головою, як кінь перед овадами... Говори, бачив місяць?

— Бачив! — відповів я.

— А землю, сонце бачив?...

— Бачив.

— Добре... слухай же!... Земля й місяць, то такі собі господарі, як ваш сусід Дрімайло, що ходить по хатах зичити огню, коли хоче в своїй хаті засьвітити або затопити. Земля отже й місяць бігають також коло свого сусіда сонця і зичуть собі огню й сьвітла, аби їм тепло і видно було в хаті. А крутять ся

вони довкола сонця все одним шляхом. Сонце далеко, дуже далеко від нашої землі, а яке велике — страх!... Подумай собі ту шестикірцеву бочку з капустою, що стоїть у сінях, а макове зерно; бочка — то сонце, а макове зерно — то земля: скільки верен маку може змістити ся в тій бочці, стільки наших земель може помістити ся в сонцю, наколи-б воно було порожньою бочкою... А те, що бачиш у горі над собою синє, що називаємо небом — то ціле ніщо, то таке ніщо, як моє ніщо з того „шльофкрайцаря“, що його війт бере за тих жовнярів, що по хатах ночують. Говорять, що на місяцю брат брата держить пробитого на вилах, а то неправда, і то така неправда, як би хто сказав, що мені ота яєчниця з оковитою не смакувала. На місяцю є гори, долини, ріки, потоки так само, як у нас. Твій стрик знає по своїй тіни пізнати, коли полудне, знає по звіздах вернути в ночі лісами ізза Бескида, але сього не знає, що не одна з тих звізд має так само власний свій огонь як сонце, а сонце наше против такої звізди таке маленьке, як те зерно маку против бочки з капустою. І всі ті безчисленні мільйони звізд кружать, гуляють одні коло одних, не так як діти на селищу, що крутять ся, куди котре хоче, лише одним і тим самим шляхом і з него не сьміють на волос у бік крінути, бо Господь не терпить не порядку... Говорять, що не на одній з тих звізд, що нам видають ся такі маленькі, мешкають і живуть люди, і се може й правда, тільки що там невісти певно о много красші й делікатнійші, як у нас, і не напастують такого бідного Ганкевича за „шльофкрайцар“!...

Тут уже обі тітки й стрийна дальше не дали йому говорити: посхапували свої куделі з пряслиць, кинули ся всі три, стали трозити кужівками Ганкевичови просто до чола і читали з памяти:

— Ти грішнику-окаяннику!... Ти богохульнику!... Ти був там?... Там краснійші?... Там делікатнійші?... А за краснійшало би тобі!... Махай!... махай!... Виноси ся без біди, не завертай дитині голову!...

Николай Ганкевич устав, випростував ся мов тика, махнув байдужно рукою, виніс ся з хати, муркотячи під носом: „Несубординация... несубординация всюди в Галилеї... Оставляйте, Михайле, з Богом...“

Тітки посідали прясти. Ще довго не могли втихомирити ся з превеликого роздразнення; то одній, то другій нитки рвали ся, стрийні аж два рази впало веретено на землю, а куделі їх, ку-

делі, Господи! помервлені, розхрістані, не можна було пізнати, чи се лєн, чи клочє?...

Тато перші відізвиали ся згодом до пса, що лежав серед хати і лєстив ся до них несьміло.

— Схіснував уже, схіснував з Ганкевичової пригоди? — говорили. — Вже знов всунув ся до хати? Ти тільки стережеш, чи хто до хати входить... Ну, ну, ну... лежи собі, лежи тим разом... Добре, що хоч ти не гавкав на Ганкевича; видно, в тебе більше розваги, ти більше гостинний...

— Не в гостинности, Михайле, річ, — відізвиали ся мама, що до сеї пори сиділи тихо під куделею, — а ось у чім: я не хочу, аби хлопець у Ганкевича вчив ся; має колись такі баналюки плести, лучше нехай пряде мітки, то буде на сіль; другого Ганкевича в громадї не треба!

— Не знаєш його, Анно, яка то мудра голова, як він по тверезому говорить! — запевнювали тато.

— Нехай уже ті мудрости кому иньшому говорять!

Тай намір мого тата не осуцив ся, а я сьому може й найбільше був рад, що не потребував сушити собі голову над „Фібльом“; пряв завзято мітки, засукував веретеном, аж тітки подивляли, і розважав над астрономічними поглядами Ганкевича та матусі Лучачки. До понять матусиних я більше прихилив ся, що божа стеля має стілько свічок, скілько людей на землі, а чия урветь ся й упаде, той мусить умирати. Про звїздарські відомости Ганкевича я сумнівав ся, не вірив. Та як можна було вірити в те, аби земля против сонця була така маленька, що зерно маку против нашої станви з капустою, а сонце знов против денекотрих звїзд таким самим зерном, як земля против нього, і що можна-б таких сонць у звїзді стілько помістити, скілько зерен маку в бочці! Таке понятє в моїй дитинячій головї не могло помістити ся, матусина астрономія промовляла менї більше до душі.

Цікаво, що самі невісти змінили пізнїйше своє лихе понятє про чесноту і віру Николая Ганкевича: всі ті, що перше понижали, споругували і мало що не плювали йому в лице, ті самі о много, много лїт пізнїйше шанували його на-рівні з найчеснїйшим нанашком Олійником і так само низько кланялись йому. Стамо ся се тоді, коли Николай Ганкевич подружив ся з удовою дячихою, наймолодшою дочкою матусі Лучачки і вістав у нас якось то дяком. Говорю якось то, бо по руськи він не вмів навіть

читати спершу, а тільки одна річ допомогла йому: о. Теодор співали екстенії дуже а дуже високо, так високо, що ніякий дяк не міг за ними тягнути; один Петрик, дяк із сусідного села, часом додержав „пріму“, щож з того, коли дуже пищав, мов немовлятко, а Ганкевич цілими грудьми, не що може дзвін, аж сьвятина божа радувала ся. Зараз по вінчаню з дячихою запустив Николай Ганкевич вуса, обривив ся порядно, а волосє на голові сама Ганкевичка підстригала так, що міг собі вже з сивавих космиків поробити „шістки“ над вухами давним офіцерським ладом. Навчив ся швидко читати сьвяте письмо, книги церковні, познайомив ся точно з типиком і став найгарнійшим дяком у цілій околиці. Що найважнійше, перестав зовсім пити; дві доби пересидів коло покійного і на горілку й не подивив ся; на вино, пиво так само: говорив, що як в однім, так і в другім один дур криєть ся. Люди говорили, що Ганкевичка дала йому щось таке, аби йому опротивили всі спіритуси. Дійсно дала, але не зіле, лише тихе пристаєнище в своїй хаті. Щоб йому її діти по першім чоловіці не докучали, зробила йому з задвірної комори гарну сьвітличку: вибілила, а він собі гарно помалював цьвітами, украсив іконами сьвятих, а двері сінні й хатні витапетував „Вістником законів державних“ і тут жив як пустинник і читав або сьвяте письмо, або писав гарні грамоти на покійників. Навіть і з міста замовляли в нього пам'ятники з ангелом смерті і з мальованими буквами, які вмів дуже гарно рисувати. Перед вікнами і в огородці зробив сонічний годинник і сюди часто приходив і нанашко Ганспідер, аби й свій храпливий накрутити на те саме полудне.

Тут Николай Ганкевич літом сушив різні цілющі зіля, що їх збирала матуся Лучачка по лісах і лугах. Кожної неділі, кожного сьвята спішив літом у полотнянці, зимою в кожусі до церкви і то завсєди перший і співав набожних, або читав полуношницю присутним, дожидаючи о. Теодора. На страсти Христові від четверга до Воскресеня і не виходив з церкви; читав усе точно по уставу церковному і всі нанашки старші з ним у союзі говіли. Господи! як же то може з літами чоловік перемінити ся серед иньших обставин і в иньшій окруженю товариськім! Анї сліду не лишило ся на старі літа в Ганкевичу з його колишньої філософії, з його наук правничих і офіцерської вдачі. Весь перемінив ся душею й тілом на церковного півця і псалтирь умів людям так приступно поясняти, що й без горілки пересиджували ночі при покійниках.

XI.

Латав зимою ветхі баранячі шуби, і міховятко часом ушив бідному хлопчині, але то рідко коли, хіба в страшний тиждень, наколи „специальному“ кравцеві кафтанів не ставало часу на такі дрібниці. З такого ремесла не міг переїсти ся, а про те сьвітло жив і не журив ся ні ременентами, ні панщиною, ні контрибуцією, ні палками мандаторськими. Мав „тилїмацію“, що хоронила його весь рід від похапу в жовняри і мав талан у руках: умів ворожити з карт, розв'язувати сні, а головнo, вмів сказати кождоу точно, під якою планетою чи звїздою вродив ся. Всі худі на його погляд родили ся під сонцем, усі ситні під місяцем, тітки мої одні прийшли на сьвіт під рибами, другі під близнятами, а всім призначено було жити до сто літ, бо на девятий рік уже давно їм було перейшло, в яким грозила їм небезпека смерті. Все те ворожив полатайко ветхих кожухів, що йменував себе Базилїм Малїшевським Гарановичем, а в селі кликали його в очі паном Базилім, а поза очі „Хрущом“ задля його чудернацьких вусів, що стирчали йому на грубій горішній губі, мов ріжки майвовому хрущеві, коли змагаєть ся летіти. А ворожив не з пам'яті, лише читав з книжки, що походила від Фараонів і називала ся в нього „Планетниця Фараонська“.

За сього Фараонського планетника я мав раз одержати порядну пам'ятку. Прийшов до стрика, а я привітав його на вступі словами: „Йдуть пан Хрущ, будуть ворожити...“ Я й не знав сего права, що в очі не годило ся називати його „Хрущем“, але вирвало ся, пропало... Я говорив се з доброго серця. Стрийна звинули ся, стали тягнути параграф із вінка, а я скочив з печі серед хати і в ноги... не до Америки, лише до дому; не показував ся, доки буря не переминула і мов нечемне поведєнє не пішло в забутє.

Сам Базилій Хрущ гордив ся дуже тими кострубатими вусищами.

— То вже така врода всіх рицарів Гарановичів; наш перший з роду, що був генералом під Бонапарти, також мав такі вуса! — говорив часто, коли невісти глумили ся і вгадували по його окрасі, чим гостили його в попередній хаті, кукурудзянкою, чи колючими бараболями.

Тато мої, хоч чоловік поважний, мали велику пошану для сього „тилїмаційного“ планетника Хруща, і часто замикали ся

з ним у стодолі і щось годинами соймували. До кімнати його не вели, бо мама не любила ніяких чудотворців, а ще таких як він, що любив собі в сьвітлиці підєвистувати.

Надто тато шанували всіх грамотіїв і вірили сьвято, що все надруковане, то „сьвята правда“. Скільки разів вернули з богомілья, за кожним разом привели якогось книжника з гуртом паломників, і тоді для мене була радість велика з гостей, а мама страх як надкували; мали роботи за чотири господині кметихи коло немічних старців: прийняти, угостити, постелити, се все до них належало.

Раз тато пішли на богомільє на Кальварію Пацлавську, та люди розговорили, що їх забили паломники коло „градусів“. Тимчасом се стало ся покійному Хроменькому з Дрогобича, а вони щасливо вернули щось два дні пізнійше і ще привели цілий табун богомольців з темним лїрником і з грамотним його воджієм. Тоді у нас лише одну ніч переспали, бо спішили на новий відпуст до Кохавини. Тато постановили підвезти їх до поблизького місточка. Мама просили, аби хтось иньший підвіз, бо робота аж прєсила ся в поли, але вони волїли ні на кого не здавати сього богоугодного діла: самі привели конї з верховини, самі запрягли і повезли богомольців разом з лїрником, його грамотним воджієм і телїжкою на двох колїснях, а мамі дали слово, що на полудне вернуть.

Відвезли паломників, та не вернули на полудне. Буря, злива захопила їх у дорозі, мізерія замовкла в поли, а вони пізно вечером привезли з собою на нічліг „тилїмаційного“ планетника Хруща Базилього.

— Відколи мене дві ноги носять, не був я ще в такій та-рапаті! — Так привитали тато маму, коли вступили за Хрущом до хати. — Диви на мене... Руба сухого не знайдеш... Конї, віз і мене вода несла в долину за добрі стаї... Ось-ось приходило ся загигати, та Господь Бог і добрі люди витягли з води!

— А капелюх ні? — додав Хрущ. — Також утопив ся... Я лише ждав, аж вода принесла його до берега, на палицю зловив і вже був наш...

— Правда, правда, й капелюх! — признавали тато. — Пан Базилі на свою палицю витягнули! Диви ся, який... Що з нового стало ся?... Так усьому кінець: нині жие, завтра гние...

Мама на се нічого, і було-б як завсїди перейшло все по доброму, та Хрущ сам викликав вовка з ліса. По добрій вечері

витагнув із капоти планетницю, став поміж замащеними листами шукати за моєю зіздуоу. Спитав мене, як мої мама, тато зовуть ся, а потім довго сліпав при каганци в тій книжці і писав крейдою палки на столі. Коли написав два довгі ряди тих палок, почав стирати по шість. Лишило ся ще шість; думав над ними щось, думав, стер і ті останні, поклепав себе долонею по широкім розумнім чолі, та на своє лихо засвистав.

Мама пустили якусь малеьку сорочину й іглу з рук, та аж здрігнули ся, так їх той Хрущів свист переразив.

— Диво мені показало ся! — сказав по хвили Хрущ татови. — Уважаєте, тут таке мені виходить, що ваш малий під ніякою зіздуоу не народив ся! Тільки три рази можна шукати, ще два...

Став Хрущ другий раз писати палки, тай не докінчив: прогнали мама чудотворця, силою прогнали, а тато винесли за ним „кашкет“ і його замащену фараонську книжку.

— Наварила-ж ти нам усім, наварила твоєю загонистою натурою! — говорили тато мамі вернувши з двору. — В сьвітї не бувала, не знаєш планетників! Він може біду на весь наш рід наслати, знаєш?... Затам собі добре, що я говорю! Ти сама його за двері викинула, я до сього непричасний і від усього вмиваю руки!

— Нехай ворожить і маже по столах таким дурням, як він сам, а я на тім не розумію ся; нехай свиче собі в верховині, а в мене хата не двір, не путопаш! — відповіли мама і клякли до молитви. За їх приміром я зробив те саме, а потім сховав ся з головою під перину і довго не міг заснути. Хрущ усе привиждував ся мені і здавало ся, що коле мене в лице кострубатими вусами.

Тато добре вгадали, що Хрущ планетник нашле біду на нашу родину. Не називав би ся инакше планетником. Розговорив по селі, що мою маму до дванацятьох неділь похоронять. Тітки з початку гадали, що се неправда, тож зловили Базилього Хруща на вулиці, затагнули до стрика і сказали: „Говори тепер, нехай усі слухаємо!“

І Хрущ не вагував ся сказати правду: і в картах і в планетниці фараонській привиділа ся йому моєї мамі неминуча смерть.

— Дивіть ся самі, як мені не вірите! — говорив тіткам. — До дванацятьох неділь коли її не похороните, то можете мене живцем закопати в землю. Маєте на се моє слово рицарів Гараповичів!

Настала в нашій родині велика скрута. Тато в одно повта-
ряли: „Господи, я знав, що то щось таке станеть ся!“ Тітки
тайком плакали і ладили все до похорону, навіть і тертиці сухі
на домовину були готові. Все мало скінчити ся до сьв. Главосіки.
Чому аж до того дня визначено останній речинець? Видно, тітки
мали також свої астрономічні обчислення, про які легко догадати ся
з дальшого оповідання. Я може найдужше на тім терпів, бо хоч
мама держали мене остро, все таки я не бажав їх смерти, ані собі
другої мамі і то ще такої, як руда Мазурка Катерина, що її тітки
вже були призначили на будучу жінку татові.

Мама самі сьміяли ся з того Хрущового пророцтва, а гару-
вали, гарували все літо в полі так завзято, що всі люди чуду-
вали ся. При тім своїм невсипущім труді одно мали бажане:
захопити Хруща на своїм подвір'ю і ще раз перед смертю з ним
попрощати ся. Та се не була легка річ: Хрущ оминав здалека
нашу хату, а навіть рідко в тім кінці села показував ся.

Настав день сьв. Івана Главосіки.

— Ще тільки один день... тільки той один день аби Господь
позволив у гаразд! — повта-ряли тато і поїхали до міста, аби
стрітити ся з тіткою Оксаною і її до нас привезти, бо мама дуже
бажали собі того.

Мама весь день чесали лен, укладали в повісма. Мене ви-
силали то на село поміж діти, то до стрика, то до одної, другої
тітки, але я не мав охоти, не віддаляв ся від них, сидів як на
здекуції, сидів мов прикований і вважав пильно, чи мама не вми-
рають.

По заході сонця, коли ім'я вернуло з паші, кажуть мені мама:

— Може би ти троха за огородем коні попас? Диви ся, які
голодні, бурян під плотом зчімхують. Веди на свою конюшину
і паси, доки я тебе з порога не закличу. Візьмеш пса з собою,
то не будеш бояти ся. Я дам тобі пирога, будеш йому з коня по
куснику метати, то він побіжить за тобою.

Я втішив ся дуже, що доступив такої чести: перший раз
на коні і то вечером сам, далеко, з триста кроків від хати, під
лісом, то не аби-що: таке діло, як коні пасти в ночі, належало
до старших. Я не зважав ні на упирів, ні на упириці і виявив
велику охоту „їхати на ніч“. Мама підсадили мене за „одну ногу“
на коня, карого карлика, що не мав скоботів, випровадили мене
аж за лісу і тут устромили мені в руку гідний кусень пирога.

Я пиріг кинув весь відразу псови. Хотів мати другу свободну руку, щоб обома держати ся гриви карого.

— А ви не вмерете? — спитав я маму, коли коні минули останню вербу нашого плота і скрітали на вигін.

Мама на се не відізвила ся. Я бояв ся обернутись і не міг бачити, чи вони ще коло ліси, чи вже в хаті?

Коні зайшли вигоном самі за огород на свою конюшину, пес також положив ся з пирогом за межою під полукіпком, місяць в гори присьвічував, страх із моєї душі поволи вступав ся; я навіть став радувати ся, що так далеко заїхав на коні, навіть осмілюв ся покленати борозного зі скоботами, так що він форкнув і стряс ся весь як у лихорадці. Пес з'їв пиріг, бігав довкола полукіпка, скомлів, суятив, напослед почав рити землю. Я хотів також злізти до нього, але вагував: вилізти на коня сам не зможу, а підсадити нема кому. Ще одна річ проймала мене страхом: за мною був лісок, сховище всяких упирів і упириць; я глядів тільки на небо й на хати, а назад не оглядав ся.

Пес рив завзято: передніми лапами порнав і писком гриз дерен, а задніми відмітував землю з такою силою, аж грудки на мене летіли. Потім рив, аж витягнув мишаче гніздо велике як крисаню, став зубами розривати, та не знайшов нічого: миши мабуть другим виходом повтікали під полукіпок, бо пес знов став довкола бігати, гриз сноси, скомлів і знов рив дальше, аж весь вкопав ся в землю.

Яма ся пригадала мені могили на кладовищі, воскресні поминки мертвих, а дальше й ворожбу Хруща Базилька.

Коні напасли ся, стояли, місяць підніс ся високо, у вікнах нашої хати сьвітило ся, на вечерю мене ніхто не кликав. Я шукав тої зівзди, що матуся Лучачка мені показувала над дубом і не міг її від иньших відріжнити, всі видавали ся мені рівно ясні. Одна з тих зівзд упала майже над нашою хатою, блиснувши в останнє ясним хвостом.

Серце в моїх грудях стало сильно бити, аж віддих спирало.

— То певно мама вже вмерли, ворожба Хруща таки здійснила ся! — погадав я собі.

— Веди коні до дому, веди! — почув я голос тітки Оксани з під нашої хати.

Отже мама мене не закликали, як обіцяли і се мене ще більше впевнило про здійснене Хрущової ворожби.

Коні рушили до дому, я вже не держався гриви. Я бачив маму наряджену на лаві, а коло неї дяка з псалтирою так само, як коло покійної сестри Марисї. Коли вступив у сьвітлицю, станув на порозі і не міг стямити ся з превеликого дива: на постели сиділи мама, всьміхали ся, а серед кімнати тїтки обступили колиску і подивляли новонародженого косарика.

— Ходи сюди, синоньку, ближе! — закликала мене перша матуся Лучачка. — Маєш нового братчика; ангел приніс тобі, аби ти мав з ким бавити ся. Івась називаєть ся... а-я... а-я... Івась... сам собі імя прийіс, на сьв. Главосїки.

— То він може з тою звіздою злетів, що впала над нашою хатою? — спитав я.

— З тою, з тою, дитинонько дорога, з тою, мій синоньку, бодай ти великий виріс! — признала матуся Лучачка всьміхаючись.

Так Хрущова ворожба не здійснила ся, страх переминув, а я виріс великий, але мої звідарські знання по нині дуже скупенькі. Перед кільканацятьма роками я познайомив ся з професором політехники покійним Домініком Зброжком. Перший раз стрітив ся я з ним у Татарові під Ворохтою, а пізнійше кожного року приїздив до мене в справі омброметричної станції. Муж сей, якого благородна душа мабуть ніколи не знала першого головного гріху, любив слухати про різні такі звідарські понятя нашого хлібороба. Я осьмілений його цікавістю вигрібував із памяти все що знав, аби забавити шановного гостя. Декотрі понятя він навіть одобряв, особливо що до звізди полярної (бакунярки) і сьміяв ся добродушно, коли я став йому показувати, як то селяни вчили мене пізнавати її після великого небесного веза.

— Дуже дотепно! — мовив мені професор. — Я й сам для вас не знаходжу кращої методи, хіба що потрудите ся коли до обсерваторії, а там усе точно пояснить ся.

Скінчило ся на добрій охоті і щирім моїм бажаню: не міг вибрати ся, ждав аж прийде рекурс із міністерства, аби звернено мені тих кілька тисяч зр. совісно і з похвальними декретами запрацьованих, тай не діждав ся, не міг вибрати ся до столиці. Коли лиш згадаю тепер оті вечірні розговори з покійним професором Зброжком, усе вертає память до тих хвиль, усі сільські звідарі лізуть на очи, з якими в житю стрічав ся. Нині вони всі покійні, а з ними й шановний професор, а знання їх на тамтїм сьвітї про мудрий устрій Вседержителя певно у всіх однакові.

Борислав дня 1 цвітня 1902.